

»LJEKAROSLOVJE ILITI NAUZI SA LJECITI RASLIKE NEMOCHI PRIPISANI IS SAERBSKIEH KGNIGHA«

(*Medicinski rukopis biblioteke Male Braće*)

VINKO JUSTIN VELNIĆ

Zdravstvena kultura sastavni je dio opće kulture. Bijednom i niskom stanju opće kulture mnogih naših krajeva potpuno je normalno odgovaralo bijedno i nisko stanje zdravstvene kulture, naučne medicine. Loše socijalne i ekonomske prilike, koje su s jedne strane kočile normalan razvoj naučne medicine, pogodovale su s druge strane još više širenju raznih bolesti, te se potreba za medicinskom pomoći osjećala u tim krajevima više nego u ostalima, u kojima je bio omogućen nesmetani razvoj medicine. Tu prazninu naučne medicine popunjavala je narodna medicina. Narodna medicina bila je vjekovima jedini izvor, iz kojega su ranjenici i bolesnici većeg dijela naše domovine tražili pomoć za svoje patnje i bolesti. Zadržavši tako dugo svoj terapijski predominij, naša narodna medicina imala je mogućnosti, da se i dalje bogati novim iskustvima, te je možda malo koji narod imao tako bogatu narodnu medicinu kao naš. Mnoge zbirke narodnih lijekova iz svih krajeva naše zemlje plod su i odraz tog našeg narodnog blaga.

Uz te zbirke postoje u našem narodu još i jedne druge zbirke narodnih lijekova, koje nazivamo ljekarušama. Između jednih i drugih zbirki, osim drugih razlika, osnovna im je genetička i finalna razlika. Prve su plod sabiračkog rada folklorista, da sačuvaju blago narodne medicine, pošto je ona kao terapijski faktor završila svoju funkciju, a druge su plod nastojanja, da se u nedostatku liječnika i liječničke literature omogući liječenje naroda. Ljekaruše su u našem narodu bile veoma rasprostranjene. Nema, gotovo, kraja, koji ne bi imao svoje ljekaruše, jer ma da su one u osnovi iste, ipak ima svaka i svojih specifičnih osobina, jezičnih i terapijskih, tako da te ljekaruše predstavljaju jednu specijalnu literaturu kod nas, važnu ne samo sa historijsko-medicinskog aspekta, već, ukoliko su izraz i plod naroda, za folklor, a, ukoliko su iz starijeg vremena, i za jezik. Nije stoga čudno, da su naše ljekaruše već davno svratile na se pažnju naših historičara medicine, folklorista i lingvista. Imena Jagića,¹ Milčetića² i Boranića,³ naših istaknutih lingvista povezana

¹ Jagić, Sredovječni lijekovi, Starine Jug. akad., Zagreb 1878, knj. X, 87.

² Milčetić, Hrvatska glagolska bibliografija, Starine, Zagreb 1911, knj. 33.

³ Boranić, Đakovačka ljekaruša, Zbornik Jug. akad., Zagreb 1915, knj. XX.

su sa ljekarušama, kao i imena Barlé,⁴ sakupljača zagrebačkog folklor, Širole,⁵ sakupljača istarskog i hrvatskog Primorja, Ivaniševića,⁶ sakupljača Poljica i Cetinske krajine, Nuića⁷ i Zovka,⁸ sakupljača hercegovačkog, i Truhelke,⁹ sakupljača bosanskog folklor, da i ne spominjem imena naših historičara medicine, jer nema, gotovo, nijednog, koji se u svojim radovima nije dotaknuo i te domene, te možemo slobodno reći, da postoji ne samo literatura ljekaruša, već i obilna literatura o ljekarušama.

Dubrovnik redovito predvodi u svim manifestacijama našeg kulturnog života. Nadasve pak zauzima centralno mjesto u bibliografiji medicinske i historijsko-medicinske literature kod nas. U literaturi ljekaruša Dubrovnik dosad nije zastupan. Jedne specifično dubrovačke ljekaruše nemamo. Oskudno je zastupan i u literaturi o ljekarušama, kao i narodnoj medicini. Izuzmemo li jedan raniji Kaznačićev rad,¹⁰ samo sa nekoliko radova: Smolčićevim¹¹ i Hovorkinim,¹² u najnovije vrijeme i jednim mojim.¹³ Razlog je tome, što u Dubrovniku rano, pri samom osvitlu prvih opširnijih arhivskih dokumenata, nalazimo na prevlasti naučnu medicinu, koja je svojim sjajem prekrila narodnu medicinu, te svi istraživači dubrovačke medicinske prošlosti radije ističu tu sjajnu stranu, koje nije bilo u ostalim našim krajevima, a prelaze preko narodne medicine, s kojom se jedinom susreću u drugim predjelima naše zemlje. Ali, kao što je svagdje drugdje, tako je i u Dubrovniku narodna medicina prethodila i stalno pratila naučnu medicinu. Nasljednika Marina, travara,¹⁴ kojega nam spominju dokumenti već 1328. g., kad su u Dubrovniku predstavnici naučne medicine bili već brojni đaci Salerna, Bolonje i Pavije, bilo je uvijek u Dubrovniku. Kaznačić je svojom disertacijom htio dokazati čak i naučnu osnovanost dubrovačke narodne medicine,¹⁵ a Akvilini zaodjenuti je novim, pjesničkim ruhom.¹⁶

U Dubrovniku, međutim, postoji i jedna zbirka narodnih lijekova, u pravom smislu riječi ljekaruša. Naslov je te ljekaruše: »Ljekaroslovje

⁴ Barlé, Zdravstvo starog Zagreba, Zagreb 1902.

⁵ Dall'Asta — Širola, Narodna medicina Hrvatskog Primorja, Zbornik, Zagreb 1926, knj. XXVI.

⁶ Ivanišević, Poljica, Zbornik, Zagreb 1904, knj. IX.

⁷ Nuić, Narodna medicina u Bosni, Zbornik, Zagreb 1899, 1910, knj. IV, XXI.

⁸ Zovko, Nekoliko narodnih lijekova, G. Z. M. Sarajevo 1890, god. II.

⁹ Truhelka, Liečništvo po narodnoj predaji bosanskoj i po jednom starom rukopisu, G. Z. M. Sarajevo 1889, god. I.

¹⁰ Kaznačić, *Adplicatio therapeutica nonnullorum pharmacorum ab empiricis vulgaribus laudata, etiamsi quoad formam ignorantia accuset, persaepe tamen quoad essentiam cum principiis verae scientiae convenit*, L'Epidauritano, Dubrovnik 1901.

¹¹ Smolčić, Pučka medicina u dubrovačkoj okolici, Dubrovački liječnik, Dubrovnik 1933.

¹² Hovorka, Narodna medicina na poluotoku Pelješcu, G. Z. M. Sarajevo 1900, god. XII.

¹³ Velnić, Hrvatski medicinski spjev Ignacija Aquilinja iz god. 1705, Iz Hrvatske Medicinske Prošlosti, Zagreb 1954.

¹⁴ Dubrovački Arhiv, *Diversa Notariae*, 5. 176.

¹⁵ Kaznačić, op. cit.

¹⁶ Velnić, op. cit.

iliti nauzi sa ljeciti raslike nemochi«. To je naslov jednog rukopisa, koji se nalazi u biblioteci Male Braće u Dubrovniku. Iako se dosad u stručnoj literaturi nije na taj rukopis nitko osvrnuo, ne može se reći, da je bio i dosad potpuno nezapažen u biblioteci. Na nj je svraćena specijalna pažnja gotovo već pred sto godina. U prvom katalogu rukopisa biblioteke Male Braće, tiskanom u Zadru 1860. g., popraćen je taj rukopis s primjedbom: »Ovo je dielo zanimivo«. ¹⁷ Posebna je pažnja tom rukopisu dana i u novoj bibliografiji rukopisa biblioteke Male Braće, tiskanoj u Zagrebu 1952. g. ¹⁸ Od naših historičara medicine prvi je taj rukopis zapazio dr. U. Ružičić. On ga je prije rata bio i prepisao, ali mu je rukopis za vrijeme rata propao. Njegovom inicijativom pokrenut je bio pred nekoliko godina ponovno interes za taj rukopis, te sam ja u vezi s time podnio o tom rukopisu referat na II. kongresu farmaceuta Jugoslavije u Beogradu 1956. Taj referat tiskan je u kongresnom zborniku radova. ¹⁹ U njemu je dan prikaz rukopisa pretežno sa bibliografskog aspekta. Važnost tog rukopisa za dubrovačku medicinu, naučnu i narodnu, kao i za literaturu ostalih ljekaruša, traži, da se tom rukopisu prida šira obrada i da zauzme svoje mjesto među tiskanim ljekarušama.

Bibliografski podaci rukopisa bit će uglavnom navedeni iz spomenutog referata bez ikakvog navođenja, jer takvo navođenje smatram suvišnim, zato što je taj referat samo odlomak ove radnje. Ljekaroslovlje u formi, kako je do nas došlo, nije samostalna bibliografska jedinica, već sastavni dio drugog rukopisa. Prvotnim nazivom: »Varia variorum«, koji je još sačuvan na hrptu kartonskih korica iz XVIII stolj., karakterizirana je najbolje narav tog rukopisa, njegova sadržajna nejedinstvenost i raznovrsnost. Po sadržaju se najviše od cjeline udaljuje njegov medicinski dio: Ljekaroslovlje. Ostali su dijelovi, pretežno, duhovnog sadržaja, te je u novu, Brlekovu bibliografiju i ušao taj rukopis pod zajedničkim imenom kao zbirka duhovnih spisa. ²⁰ Signatura je tog rukopisa 202.

Uvrštenje medicinskog rukopisa u tu zbirku duhovnog sadržaja, ma kako nam izgledalo neobičnim, ipak nije slučajno i proizvoljno; ono je organski povezano sa genetskom strukturom rukopisa.

U biblioteci Male Braće postoji lijepa zbirka medicinskih i farmaceutskih spisa, koji su nam ostali kao duhovna baština apotekara ljekarnice Male Braće. ²¹ Rukopis ljekaroslovlje, iako je danas pod istim krovom, drugog je podrijetla i tek se kasnije k njima pridružio. Podaci njegove prvotne pripadnosti navedeni su na samom rukopisu. Ispod naslova napisano je: »Collegii ragusini Soc. J. ex dono canonici Georgii i Blasii fratrum Matthaeorum«. Ove bibliografske podatke, kao i naslov, napisao je na naslovnoj stranici rukopisa bibliotekar knjižnice dubrovačkog ko-

¹⁷ Biblioteca di fra Innocenzo Ciulich nella libreria de RR. PP. Francescani di Ragusa, Zadar 1860, 15.

¹⁸ Brlek, Rukopisi knjižnice Male Braće u Dubrovniku, Zagreb 1952, 198.

¹⁹ Velnić, Ljekaroslovlje illiti nauzi sa ljeciti raslike nemochi, Zbornik II. kongresa farmaceuta Jugoslavije, Beograd 1956.

²⁰ Brlek, op. cit., 198.

²¹ Ibid., 281-291.

legija, Ivan M. Matijašević, nećak braće »Matthaeorum«, poznati historičar i pisac o dubrovačkim starinama.²² Prema tim podacima ljekaroslovlje je prvotno pripadalo kanoniku Đuru Matijaševiću, a vjerojatno, njemu duguje i svoj postanak.

Đuro Matijašević značajna je ličnost kulturnog života u Dubrovniku krajem XVII i početkom XVIII stolj. Bio je član akademije »Ispraznijeh« i za svog boravka u Dubrovniku njezina duša. Iako je živio u vrijeme klasicizma, od 1670.-1728. g., imao je neobično razvijenu ljubav za narodni jezik i za sve, što je narodnim jezikom bilo pisano. Zbog te odlike bio je jedan od trojice, kojima je bila akademija povjerila izradu rječnika narodnog jezika, koji, vjerojatno, zbog njegova odlaska iz grada i nije bio priveden kraju. U arhivu Jugoslavenske akademije u Zagrebu i danas se čuva njegova zbirka 14 narodnih pjesama, zbirka dakle, koja je gotovo 100 godina starija od Vukove zbirke narodnih pjesama.²³ Većina spisa rukopisa, kojega je i ljekaroslovlje sastavni dio, prijepisi su iz srpskih knjiga kao i ljekaroslovlje. Svi su ti prijepisi plod Matijaševićeve ljubavi za narodni jezik.

Da li ljekaroslovlje potječe od Matijaševića i kao prepisivača, nije sigurno. U rukopisu, kojeg je ljekaroslovlje sastavni dio, ima nekoliko rukopisa, Matijaševićevih prijepisa iz rukopisa ili knjiga, pisanih narodnim jezikom: Hvale svete Ane iz srpskog pisma, Deset Besjeda fra Matije Divkovića saerpskiem slovima pritištenieh i Ulomci isbrani iz pjesni duhovnieh oca Bartolomea Kašića. Pošto je i ljekaroslovlje prijepis iz srpskih knjiga, k tome bilo i svojina Matijaševića, Brlek ga je u spomenutoj bibliografiji pripisao Matijaševiću.²⁴

Poredimo li ljekaroslovlje sa navedenim rukopisima, za koje pouzdano znamo, da ih je prepisao Matijašević, kao i sa ostalim Matijaševićevim rukopisima, koji se nalaze u biblioteci Male Braće, očigledno je, da grafija ljekaroslovlja ne pokazuje istu ruku, kojom su pisani Matijaševićevi rukopisi. Prema tome, ljekaroslovlje je bilo svojina Matijaševića, ali ne njegov autograf, te je u posjed Matijaševića došlo drugim putem. Da je ljekaroslovlje Matijaševićev autograf, bio bi to Ivan M. Matijašević naznačio na samom rukopisu, kao što je to naznačio na ostalim Matijaševićevim spisima.

Đuro Matijašević živio je u Dubrovniku do 1710. g. Te je godine otišao u Rim, odakle se više nije vraćao u svoj rodni grad. Godina 1710. bila bi, prema tome, »terminus ad quem« vremenskog postanka rukopisa. Budući da nam nije poznato, kako je rukopis dospio u Matijaševićev posjed, da li je dao, da ga netko prepíše ili je već gotov prijepis dobio, ostaje nam »terminus a quo« neodređen. Budući da je to prijepis iz starijih rukopisa, ne mogu nam ni jezične ni stilske osobine rukopisa biti pouzdanim kriterijem u određivanju vremena, jer su to osobine origi-

²² Ibid., 197.

²³ Deanović, Odrzi talijanske akademije »degl arcadi« preko Jadrana, Rad Jug. akad., Zagreb 1935, knj. 250, 21.

²⁴ Brlek, op. cit., 199.

nalnih predložaka, pa, prema tome, i kriterijem za njihovo određivanje, a ne prijepisa. Grafija pak nije sama dovoljna za preciziranje vremenskog odsjeka unutar jednog kraćeg perioda. Prema tome, moramo se zadovoljiti širim vremenskim terminom, a taj bi bio druga polovica XVII stoljeća.

Podrijetlo je ljekaroslovlja navedeno na naslovnoj stranici. Ono je prijepis iz srpskih knjiga. Pod srpskim knjigama nemaju se razumjeti tiskane knjige, kojih bi auktori bili srpskog podrijetla. Knjiga je u Dubrovniku još i danas sinonim za rukopis. Adjektiv: srpski ne odnosi se na auktora, već na pismo, kojim je pisan rukopis.

U Dubrovniku se ćirilica, srpska i bosanska, zvala srpsko pismo.²⁵ Srpska knjiga može, prema tome, biti knjiga ili rukopis, pisan jednom ili drugom ćirilicom. Tiskane medicinske knjige nam nisu poznate; znači, da su te srpske knjige bili rukopisi, pisani ćirilicom. Svi dijelovi rukopisa, kojeg je ljekaroslovlje sastavni dio, koji su prijepisi iz srpskih knjiga kao i ljekaroslovlje, prijepisi su iz knjiga, koje su bile pisane bosanskom ćirilicom, bosančicom, kao što su: Hvale svete Ane, Deset Besjeda fra Matije Divkovića i t. d. Prema tome, možemo svom sigurnošću zaključiti, da su srpske knjige, predložci ljekaroslovlja, bili rukopisi, pisani bosanskom ćirilicom, bosančicom.

Pismom, kojim su pisani predložci našeg rukopisa, ujedno je dana i njihova lokalizacija, jer se mjesto njihova postanka ima nalaziti na području rasprostranjenosti bosančice. Bosančica nije bila isključivo pismo teritorija bosanskog kraljevstva. Ona se već rano proširila prema jugu i zapadu van tih granica. Nalazimo je u Makarskom primorju, Cetinskoj krajini, a i u Dubrovniku.²⁶ Ijekavsko narječje sa specifičnostima dubrovačkog govora, riječima talijanskog podrijetla, kao što su: inkantacion, giusto, dizordin, flus, petenale i slično, upućuje nas, da mjesto postanka tih srpskih knjiga tražimo u Dubrovniku.

Iz navedenog bibliografskog podatka o provenijenciji rukopisa proizlazi, da je ljekaroslovlje prijepis, vršen iz više knjiga. Iz koliko je knjiga, tačno se ne može utvrditi, jer formalne podjele sadržaja u rukopisu nema, ali da nije homogen, vidi se već na prvi pogled. Nehomogenost tog rukopisa dobro je uočio i Ivan M. Matijašević, te ga kao bibliotekar »Collegii ragusini«, vjerojatno zbog toga, i nije nazvao ljekarušom, kako se običavaju redovito nazivati zbirke narodnih lijekova, već ljekaroslovljem. Naš rukopis u stvarnosti prelazi opseg obične ljekaruše; on je zapravo spoj ljekaruše i travaruše. Uz zbirku lijekova za razne bolesti tu se govori i o farmakodinamskim i farmakobotaničkim svojstvima raznih herba. Ta su dva različna dijela potpuno vidna, te, da se tu radi o dvjema izvorima, nema sumnje, ali već i letimičnim pregledom rukopisa, mislim, da se može nazreti i treći izvor. Preskripcije ima rukopis ukupno 392. Prvih 100 preskripcija je, uglavnom, zbirka lijekova u uobičajenoj formi ljekaruša. Od broja 100-300 je travaruša, kratki botanički i farmakodinamički podaci o svojstvima pojedinih herba sa navedenim preskrip-

²⁵ Ibid., 197.

²⁶ Tentor, Latinsko i slavensko pismo, Zagreb 1932, 155.

cijama njihove primjene. Zadnjih 100 preskripcija je ponovno zbirka lijekova sličnih prvom dijelu. Ta podjela u rukopisu nije potpuno ekskluzivno izvršena, jer je u prvi, kao i u treći dio, upala pokoja herba, a između herba nalazi se ponovno pokoja preskripcija forme ljekaruša, ali je ipak razlika između dvije vrste recepata vidna. Zbirka recepata iza travaruše, iako je forme ljekaruša, drukčijeg je karaktera od zbirke pred travarušom. U prvih 100 preskripcija gotovo nema lijekova čisto magijskog ili praznovjernog karaktera. U receptima zadnjeg dijela iza travaruše dolaze zapisi, filakteriji i magija do vidnog izražaja, te se taj dio razlikuje tom obojenošću znatno od prvog dijela. Činjenica k tome, da ti recepti ne dolaze neposredno jedni iza drugih, već da je između njih umetnuta travaruša, pobuđuje opravdanu sumnju, da se tu radi o dvjema različitim izvorima. Ljekaroslovlje bi se, prema tome, sastojalo iz tri knjige.

Ljekaroslovlje kao prijepis odraz je medicine originala, t. j. vremena, u kojem su nastali originalni predlošci, iz kojih je prepisano ljekaroslovlje. Kad su pisane te »srpske knjige«, ne može se precizno utvrditi, jer podaci njihova vremenskog postanka nisu na rukopisu navedeni. Iz jednog podatka teksta ljekaroslovlja dan nam je, ako ne za sve, barem za dio, u kojem se on nalazi, »terminus a quo« vremenskog postanka tih knjiga. U preskripciji br. 241 navodi se kao lijek za groznicu, kvartanu, kora od kine. Prvo ozdravljenje groznice kinom spominje se c. 1630. g. Na evropskom se tržištu, najprije u Španjolskoj, pojavila kina u većem zamahu kao vrstan lijek za groznicu tek 1639. g.²⁷ Prema tom podatku, ako on nije interpoliran od prepisivača, predlošci ljekaroslovlja teško su mogli nastati prije polovice XVII stolj. Interpolacija navedenog podatka nije potpuno isključena, jer u navedenoj preskripciji nema govora o djelovanju kine, već o krepostima sporiša i kina je sasvim neobično i neočekivano upala u tu preskripciju. Primitivnost stila i arhaičnost jezika ljekaroslovlja daleko su od zlatnog vijeka dubrovačke književnosti i odaju veću starost.

Rukopis se sastoji od dva seksterniona i tri kvaterniona, ukupno 48 folija. Očuvan je dobro. Papir seksterniona i prvih dvaju kvaterniona je od prejakih kemikalija crnila malko požutio, dok je posljednji kvaternion sačuvao svoju prvotnu bjelinu. Grafija je po sebi lijepa i čitljiva. Poteškoće u čitanju nastaju najviše zbog ortografije. Ortografija je talijanska i neustaljena. Slova: s, š, c, č, ć, z, ž, j, lj, nj, i, dolaze u nekoliko varijanata. Interpukcije unutar perioda nema, već samo na kraju. Međusobno spajanje dviju riječi ili rastavljanje jedne riječi pokazuje, da je prepisivač imao dosta poteškoća u čitanju originala. Prepisivačkih pogrešaka ima dosta; izgleda, da prepisivač na mnogim mjestima nije razumio, što prepisuje. Nerazumljivost nekih mjesta originala bila je tolika, da je prepisivač i nije mogao pročitati. Tragovi očite nerazumljivosti originala ostali su vidni i u prijepisu, jer su neka mjesta prazna, a na nekim mjestima, gdje je prepisivač sumnjao u ispravnost pročitano, reproducirao je po strani tekst originala. Preskripcija ima u rukopisu 392.

²⁷ Tucakov, Farmakognozija, Beograd 1948, 220.

Redovito sačinjava svaka preskripcija zaseban period, ali ima i slučajeva, gdje se iduća preskripcija neposredno nadovezuje na pređašnju. Numeracija je preskripcija od druge ruke, naknadno unesena, vjerojatno od I. M. Matijaševića. Pojedini ispravci u tekstu, nadopune i razjašnjenja uz tekst, podcrtavanje teksta ili opaske uz njega crnilom ili crvenom olovkom pokazuju češću uporabu ljekaroslovlja.

Formalne raspodjele sadržaja, kako je već rečeno, u rukopisu nema. Preskripcije su nanizane bez ikakvog sistematskog reda, tako da se za iste bolesti nalaze lijekovi na raznim mjestima, neki se čak i doslovce ponavljaju. Toj nesistematičnosti je, bez sumnje, jedan od uzroka i mnogostrukost izvora. Lijekovi su većinom za humanu uporabu. Jedino kad isti lijek služi ujedno i za veterinu, navodi primjenu i za nju. Najčešće su forme lijekova, koje su narodu najbliže i najpručičnije: infuzi i dekoti s vinom ili vodom, ali su zastupane i sve ostale forme lijekova: ekstrakti, destilati, pilule, ceroti, masti, oblozi, gargarizmi, inhalacije i parne kupelji. Materija medika ranijeg vremena gotovo je isključivo biljnog podrijetla. Da je biljni svijet glavni dio materije medike i ljekaroslovlja, proizlazi osim toga i iz njegove naravi, jer se polovica tog rukopisa sastoji od travaruše, prema tome, od lijekova par excellence biljnog podrijetla. Lijekovi sa mineralnim i animalnim sastojinama razmjerno su malo zastupani, ali još uvijek u dovoljnoj mjeri, da nam u potpunosti dočaraju šarolikost materije medike tadanjeg vremena, naučne i narodne medicine. Nazivi lijekova vegetabilnog, mineralnog i animalnog podrijetla narodni su. Narodna su također i imena bolesti, za koje su ti lijekovi. Zastupani su svi elementi tadanje terapije, pa ne nedostaju ni elementi religiozne i mistične terapije, kojima je bila protkana sva terapija ranijeg vremena. Ideja, da lijekovi postaju božjom pomoći djelotvornijima, provlači se kroz čitavo ljekaroslovlje. Refren većine preskripcija završava: kušano je, božjom pomoći bude bolje. Preskripcijama čisto magijskog ili praznovjernog karaktera obiluje nadasve, kako je već spomenuto, završni dio rukopisa.

Utvrđiti odnos narodne medicine sa naučnom, kao i pronaći zajednički izvor naših ljekaruša, pitanja su, koja se spontano nameću svakom, koji se dotaknuo pitanja narodne medicine i ljekaruša.

Sličnost među pojedinim ljekarušama je već ranije primijećena, te je očekivati, da će i ljekaroslovlje imati zajedničkih veza sa drugim ljekarušama, na prvom mjestu sa onim ljekarušama, koje su svojim podrijetlom vezane na isti kraj.

Po regionalnom podrijetlu možemo naše ljekaruše podijeliti u 3 skupine: slavonsko-bosanske, hrvatsko-kajkavske i primorske ikavskog i ijekavskog tipa. U prve možemo ubrojiti: Đakovačku ljekarušu,²⁸ ljekarušu iz Tešnja²⁹ i iz Bosanske krajine;³⁰ u hrvatsko-kajkavske: zagre-

²⁸ Boranić, loc. cit.

²⁹ Filipović, Ljekaruša iz Tešnja, Prilozi za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije i Balkanskog Poluotoka, V. Miscellanea 1, Beograd 1937.

³⁰ Sielski, O narodnom liečenju i jednoj ljekariši iz Bosanske Hrvatske, Vjesnik Zavoda za suzbijanje endemskog sifilisa, Banja Luka 1942, Br. 2.

bačku³¹ i Luićevu.³² U primorske ikavskog tipa spadaju ljekaruše iz srednje Dalmacije, otoka i zaleđa, nadasve pak Poljica i Cetinske krajine: Vladimirovićeva,³³ Bartulovićeva,³⁴ Šimićeva,³⁵ Markovićeva³⁶ i neke Medićeve: II.³⁷ i III.³⁸ Primorske ijekavskog tipa su ljekaruše južne Dalmacije i Dubrovnika: Budisavljevićeva,³⁹ I.⁴⁰ i IV. Medićeva.⁴¹ Među ove bi spadalo i ljekaroslovlje. Prema tome bi ljekaroslovlje moralo pokazati najviše zajedničkih i dodirnih tačaka sa ljekarušama primorskog tipa, prvenstveno s tipom ijekavskog narječja.

Sličnost među ljekarušama primorskog tipa prvi je uočio Medić. Za Šimićevu i Budisavljevićevu ljekarušu kaže, da su: »Lijekovi u obje ljekaruše jednaki, gdje koji i od riječi do riječi, kao da su prepisani iz istog originala«. ⁴² Ista takva sličnost, dapače jednakost, postoji i između Vladimirovićeve i Budisavljevićeve ljekaruše. ⁴³ Potaknut tim konstatacijama, proširio je Stojković poređivanje na druge ljekaruše i utvrdio jednakosti i sličnosti između Budisavljevićeve i Markovićeve ljekaruše. ⁴⁴ Berić je pošao dalje i usporedio neke ljekaruše sa Bartulovićevom: »Razlicite likarije« i utvrdio, da: »Budisavljevićeva ljekaruša nije ništa drugo nego doslovce prepisane Bartulovićeve »Razlicite likarije« ⁴⁵ s jedinom razlikom, što je: »Bartulović ikavac, a Budisavljević ijekavac«. ⁴⁶ Berić je nadalje utvrdio ovisnost Šimićeve ljekaruše od Bartulovićeve, kao i nekih ljekaruša, koje po imenu ukazuju na bosansko podrijetlo, ljekarušu iz Tešnja, kao i »Različite likarije« od fra Mateja Nikolića iz Osovcu. ⁴⁷

Ja sam usporedio ljekaroslovlje najprije sa ljekarušama primorskih tipova, ali i s nekima i van tog tipa: Luićevom, Đakovačkom, Petrovićevom ⁴⁸ i Bratićevom. ⁴⁹ Rezultat tog uspoređivanja je ovakav. Od primorskih ljekaruša, koje su pisane ikavskim narječjem, sa ljekaroslovljem imaju zajedničkih mjesta: II Medićeva i Markovićeva ljekaruša, od ljekaruša sa ijekavskim narječjem: I i IV Medićeva. Izravna sličnost iz-

³¹ Barlé, op. cit.

³² Gundrum, Luićeva ljekaruša, Zbornik, Zagreb 1909, knj. XIV.

³³ Vladimirović, Likarije priprostitute, Venecija 1775.

³⁴ Bartulović, Razlicite ljekarje, Venecija 1799.

³⁵ Stojković, Dvije hrvatske ljekaruše u Dalmaciji, Zbornik, Zagreb 1938, knj. XXXI, sv. 2.

³⁶ Ibid.

³⁷ Medić, Četiri ljekaruše, Zbornik, Zagreb 1909, knj. XIV. sv. 2.

³⁸ Ibid.

³⁹ Medić, Tri ljekaruše, G. Z. M. Sarajevo 1904, br. januar-mart.

⁴⁰ Medić, Četiri ljekaruše, etc.

⁴¹ Ibid.

⁴² Medić, Tri ljekaruše, etc., 2.

⁴³ Ibid., 3.

⁴⁴ Stojković, loc. cit., 230.

⁴⁵ Berić, Različite likarije Petra Bartulovića-Puovića, Iz Hrvatske Medicinske Prošlosti, Zagreb 1954, 230.

⁴⁶ Ibid., 230.

⁴⁷ Ibid., 232.

⁴⁸ Medić, Tri ljekaruše etc.

⁴⁹ Bratić, Narodno liječenje iz vremena jedne ljekaruše iz 1843. god. G. Z. M. Sarajevo 1908, 343.

među ljekaroslovlja i ostalih ljekaruša, izuzevši Bratićevu i Petrovićevu, ne bi se mogla utvrditi. Najviše ima sličnosti sa I Medićevo, zatim sa II i IV; najmanje pak sa Markovićevom. Od 84 preskripcije I Medićeve, što sličnih, što potpuno doslovce jednakih ili gotovo jednakih sa ljekaroslovljem ih ima 24, od 145 preskripcija II Medićeve 27, od 149 preskripcija IV Medićeve 21, a od 215 preskripcija Markovićeve 15. Prema tome, najveća je sličnost ljekaroslovlja, kao što je bilo i očekivati, sa onim ljekarušama, za koje je bilo na temelju narječja, kojim su pisane, već ranije utvrđeno, da su dubrovačkog podrijetla.⁵⁰ Na temelju narječja morala bi se očekivati i sličnost sa Budisavljevićevom ljekarušom, ali za nju, iako je ijkavskim narječjem pisana, pouzdano znamo, da nije pisana u Dubrovniku, nego u Kotoru,⁵¹ a k tome da je i prijepis Bartulovićeve ljekaruše,⁵² te nas ne iznenađuje, što nema zajedničkih mjesta sa ljekaroslovljem. Upadljiva je sličnost sa Markovićevom ljekarušom, budući da je ona tipični predstavnik ljekaruša ikavskog tipa, iz Makarskog primorja. Uzrok je te sličnosti, vjerojatno, u tome, što je auktor te ljekaruše, Marković, bio profesionalni liječnik, te je kao takav poznao i ljekaruše drugih krajeva i neke recepte iz njih uvrstio u svoju ljekarušu. Osim navedenih ljekaruša upadljiva je sličnost nekih preskripcija ljekaroslovlja i jedne ljekaruše, od koje je jedan prijepis iz 1843. objelodanio Bratić, te sam je po tome i nazvao Bratićevom ljekarušom.⁵³ Po jeziku je jasno, da je ta ljekaruša svojim podrijetlom vezana s primorskim tlom, u kojem ima mnogo talijanizama. Po tradiciji je u Mostar donesena iz Skadra.⁵⁴ Starost te ljekaruše i njezinu sličnost s ostalim ljekarušama uočio je i Bratić, te ju je on smatrao i jednom od najstarijih ljekaruša.⁵⁵ Od 115 preskripcija zajedničkih ih je sa ljekaroslovljem 7. Osim zajedničkih preskripcija sličnost između ove ljekaruše i ljekaroslovlja vidna je nadasve u preskripcijama magijskog karaktera, koje se formom, stilizacijom i sadržajem u mnogočem poklapaju.

Petrovićeva ljekaruša je jedina, koja nije primorskog podrijetla, a ima neke sličnosti sa ljekaroslovljem. Ta je ljekaruša bila u posjedu prof. Petrovića u Zagrebu, te je po njemu i prozvana. Sudeći po jeziku, njezino bi podrijetlo moralo biti negdje u Slavoniji, oko Broda.⁵⁶ Od 71 preskripcije sličnih ih je sa ljekaroslovljem 10, ali ipak sličnost recepata između ove ljekaruše i ljekaroslovlja je kudikamo manja od sličnosti, što je između ljekaroslovlja i primorskih ljekaruša.

Nekoliko navoda iz svake od navedenih ljekaruša, upoređenih sa ljekaroslovljem, pokazat će najbolje međusobnu sličnost ili jednakost tih preskripcija.

⁵⁰ Stojković, loc. cit., 208.

⁵¹ Medić, Tri ljekaruše etc., 1.

⁵² Berić, loc. cit., 230.

⁵³ Bratić, loc., cit.

⁵⁴ Ibid., 343.

⁵⁵ Ibid., 343.

⁵⁶ Medić, Tri ljekaruše etc., 1.

I Medićeva.

12. Koja žena nema djece. Nađi jaja prašca, te ih istuci veoma u prah, i kada hoće leći muž i žena, podaj ovoga praha u vodi, i hoće začeti; ovo je kušano.
26. Od ujedi zmijine. Uzmi kapule bijele ter ožmi soka jednu ožicu, ulja jednu ožicu, osta i malo soli: izmiješaj sve zajedno u jednu čašu i daj mu popiti: i hoće ozdraviti.

II Medićeva.

22. Od gujina. Pelina i žuči od brava i sirceta i ovčjega gnjoga, i vari u loncu, i maži po krste i privijaj po trbuhu.
52. Od slatke kraste. Uzmi sjemena komonike, stuci s nevarenim maslom, tim maži.

IV Medićeva.

53. Komu je otoka na srcu. Uzmi komonjike i pasvice, stuci zajedno, pak vari u vodi i pij na šte srca.
105. Tko krvlju bljuje. Uzmi katrana, crnoga kamena i daždeve vode, smiješaj zajedno; neka pije i bit će bolje.
65. Komu zubi smrde. Uzmi bokvice, izažmi soka, pak peri.

Markovićeva.

147. Ako si otrovan ili činiš da jesi. Uzmi soka od jasenka, smišaj s vinom i pij.
185. Kad rane neće da zarestu. Stuci kost od ribe sipe, pak posiplji.

Ljekaroslovlje.

374. Koja žena neima dieze. Usmi jaja od praza, i osuši, i istuci u prah i davaj ga piti ženi u vodi krštenoj, kadar hoće leći s mužem.
45. Od zmijine ujedi. Vazmi luka kapule bjele i ulja i soli i osta, svakoga jednu žlicu. Soka od luka isažmi, izmiješaj i podavaj piti. Zdrav budeš.
64. Komu su gliste unutra. Uzmi pelina i žuči kogagodi brava i osta i gnjusa ovčjega i postavi da povrije. Privijaj po trbuhu.
32. Komu je slatka krasta. Uzmi komonike sjeme, istuci i smiješaj s nevarenim maslom i maži krastu.
350. Komu je brus na srcu. Pari komonikom, a uzmi pasvice, i tuci, i vari u vodi i pij na šte srca.
9. Ko krv bljuje. Uzmi pakla i crljenoga kamena i daždeve vode. Izmiješaj zajedno i pij.
92. Komu zubi smrde. Uzmi vode od bokvice, tere njom zube peri.
95. Ako bi bio otrovan. Uzmi soka od jasenka, izmiješaj s bjelim vinom i pij. Zdrav budeš.
30. Komu ne more barzo zarestit. Uzmi od sipe kosti, rasatri i posipaj ranu.

Bratićeva.

24. Komu su jajca otekla. Nađi boba velikoga i stuci u prah; stavi ulja na tavu i sa njime smiješaj bob, da se malo kuha, onda vruće metni na peču krpe i razmaži, pa tako vruće privi na jajca i ozdravićeš. To je kušano.

29. Od gluhote u ušima. Uzmi soka od hrena i ulja podjednako i vruće kaplji u uho, ozdraviće. To je kušano.

Za groznicu su dva zapisa, oba dva počinjū: Piši na kiselu hljebu.

Petrovićeva.

52. Od ustobolje. Koga usta bole, nek uzme lanenog sjemenā, neka stuče i smiješa s medom, pak neka maže češće usta.

66. Od sipnje. Nađi mlada zeca sirišta, u kom bude mlijeko i suši ga vrlo, pak pomalo jedi na tašte srce.

Ljekaroslovlje.

385. Komu jajca oteku. Istuci boba velikoga i pros je na sito i uli malo osta, ulja i soli na tavu. Izmiješaj i povari, pak rastegni po peči i privij uvruće, što možeš trpjeti.

382. Koga uho boli. Uzmi soka od hrena i ulja jednako. I stoplivši, lijevaš u uho. Bolje bude.

356. Zapis od groznice: piši na kiselu kruhu

36. Koga usta bole. Tuci lanena sjemena, izmiješī s medom i namaži usta nekoliko krat.

10. Komu je sipnja. Nađi mlada zečića, u komu je mljeko u želucu, usuši ono mljeko i daj piti.

Potpuna pak konkordanca je ova:

I Medićeva.	Ljekarosl.	II Medićeva.	Ljekarosl.	IV Medićeva.	Ljekarosl.
Br. 11	Br. 246	Br. 4	Br. 60	Br. 12	Br. 240
12	374	5	232	20	222
13	389	6	52	24	224
15	246	10	64	32	340
16	259	12	4	49	124
18	246	16	185	50	2
24	161	19	60	53	350
26	45	22	64	77	183
29	64	23	78	62	382
35	90	24	193	63	36
44	216	36	44	65	92
50	381	39	2	67	356

51	134	40	85	71	58
57	378	42	45	72	61
62	44	43	259	89	38
63	369	44	300	91	185
64	375	47	217	96	190
66	385	48	347	105	9
67	172	51	35	111	347
68	386	52	32	114	217
70	387	58	85	116	216
88	82	82	185		
90	267	91	16		
93	384	101	10		
		102	12		
		141	95		
		192	382		

Markovićeva.	Ljekarosl.	Bratićeva.	Ljekarosl.	Petrovićeva.	Ljekarosl.
Br. 97	Br. 61	Br. 24	Br. 385	Br. 4	Br. 84
98	9	25	26	20	63
101	74	29	382	34	87
104	346	67	16	38	124
129	217	84	8	39	219
135	61	103	363	44	293
137	9			52	36
147	95			66	10
167	382			69	170
168	92				
174	87				
179	9				
183	303				
185	30				

Ovoliki broj ne samo sličnih, već jednakih ili gotovo jednakih prekopiranih između navedenih ljekaruša i ljekaroslovlja jasno ukazuje na njihov zajednički izvor, na postojanje jednog ili više medicinskih rukopisa na narodnom jeziku. Jesu li to bile »srpske knjige«, iz kojih je bilo prepisano ljekaroslovlje, te, prema tome, jesu li te »srpske knjige« bile ujedno i izvorom ostalih ljekaruša, ne možemo utvrditi, jer su navedene ljekaruše, barem u recenziji, u kojoj su do nas došle, odviše mlade. Medicićeve su sve iz druge polovice XVIII stolj.; iz istog je vremena Markovićeve, kao i Bratićeve i Petrovićeve. Vjerojatnije je, da su one nastale iz kasnijih prijepisa tih rukopisa. Da je bilo takvih prijepisa, kompletnih ili excerpta, potvrđuje nam i Bobetićeve zbornik.⁵⁷ Taj je zbornik pisan

⁵⁷ Berić, Likariće don Mikule Bobetića iz druge polovice XVII vijeka, Narodno Zdravlje, Beograd 1957, br. 12., 386.

bosanskom ćirilicom i zbirka je raznovrsnog sadržaja, prvenstveno, duhovnoga. Dio tog rukopisa, od 12 a do 15 b, medicinskog je sadržaja, sa naslovom: »Likarice«. Ukupno ima 46 recepata, ali ih se 7 nije saćuvao, tako do imamo samo 39 recepata. Od tih 39 recepata 30 ih je doslovce jednakih receptima iz ljekaroslovlja, s jedinom razlikom, što su »Likarice« pisane ikavicom, što nije ni ćudno, kad znamo, tko ih je pisao i gdje: pop Mikula Bobetić, Poljićanin, »starišina u mojstiru u pustinji u Draćevici na Braću«. ⁵⁸ »Likarice« su ljekaroslovlju najslićnija i najbliža zbirka, što ćemo najzornije vidjeti iz nekoliko navoda. Navode iz »Likarica« uzimam prema Beriću. ⁵⁹

»Likarice«.

Ako krvju bluje. Vazmi pakla i crelenoga kamika i vode dažjeve i jizmišaj lipo ujedno i daj piti našće srca uveće. Hoće biti bolje. To je kušano.

9. Komu voda stane da ne more vodu pušćat. Uzmi mozga od svračke, i da je koliko po zrna pšenice, aliti sve zrno, i neka to proguca, hoće vodu pušćat.
10. Koja žena ne bi mogla lasno poroditi i da ne bi umrlo dite u materi. Uzmi mlika kozjega i smišaj s vinom i medom i daj piti, hoće poroditi zdravo.
40. Komu je kamik. Uhiti grivnoća živa i juzmi octa ludta! i zakoli istoga nad tim ostom pa daj piti, hoće kamik rasti se, ako li se ne viruješ, uzmi sitnu mramora i stavi u jistu kvasinu i krv, vidićeš da će se rasti.

Ljekaroslovlje.

9. Ko karv bljuje. Uzmi pakla i carljenoga kamena i dažjeve vode. Izmiješi i pij.
9. Od zapora vodenoga. Uzmi mozak od svračke i daj ćovieku koliko ono po zarno pšenice.
12. Ako hoćeš da ne umre djete u utrobi materinoj. Uzmi kozje mljeko, izmješi s vinom i s medom, tere davaj ženi piti. Hoće roditi zdravo.
74. Od kamena. Zakolji golubića nad ocat, koj je dobar ocat, tere stopli i daj piti na šte srca nekoliko krat i hoće se rasuti. Ako li tomu ne vjeruješ, postavi u to mramora, ter ćeš vidjeti, hoće li se rasuti. . .

Osim sadržajne slićnosti preskripcija »Likarica« i ljekaroslovlja veoma je upadljivo i podudaranje numeracije preskripcija, nadasve pak početnih, te ne bismo puno pogriješili, kad bismo prvih 7 recepata, koji

⁵⁸ Ibid., 386.

⁵⁹ Ibid., 386., 387.

nedostaju, nadopunili s onima iz Ljekaroslovlja. Da se tu radi o jednom zajedničkom predlošku, mislim, da je van sumnje. To više, što se »Likarice« i Ljekaroslovlje i vremenski poklapaju. »Curriculum vitae« Bobetića pratimo od 1680. g., kad ga nalazimo kao kapelana na Braču. »Starišinom« manastira u Dračevici bio je od 1680. do 1698. Umro je 1701. g.⁶⁰ Prema tome je Bobetić bio savremenik Matijaševića.

Ko je auctor tih prvotnih rukopisa i koliko ih je bilo, ne znamo. Da ih je bilo više, dokazom je Ljekaroslovlje, koje je prepisano iz »srpskih knjiga«, prema tome iz više rukopisa. Da je bilo više tih rukopisa, pokazuje i konkordanca između Ljekaroslovlja i navedenih Ljekaruša. Preskripcije jedne Ljekaruše, koje su zajedničke sa Ljekaroslovljem, nisu ujedno zajedničke sa drugim Ljekarušama; znači, da su pojedine Ljekaruše prijevise ili ekscerpti raznih knjiga, a Ljekaroslovlje svih zajedno, barem više njih. Da li je Ljekaroslovlje ekscerpt ili kompletan prijevise tih knjiga, ne možemo sa apsolutnom sigurnošću utvrditi, ali motivi, iz kojih je nastalo Ljekaroslovlje, u prilog su potpunog prepisivanja, jer oni, kako smo ranije vidjeli, nisu bili medicinski, već jezični, da se prepíše sve, što je narodnim jezikom pisano. Prema tome bi nam Ljekaroslovlje davalo potpuniji odraz medicine ranijeg vremena na narodnom jeziku nego ostale Ljekaruše.

Koji je odnos Ljekaruša s narodnom medicinom i s naučnom, da li su Ljekaruše plod, sinteza narodnog vjekovnog terapeuskog iskustva, kako se redovito misli, ili su one ekscerpt, florilegij naučne medicine, prilagođen za priprosti puk, prema tome, popularizacija naučne medicine, drugo je pitanje, koje iskrsava pred svakim istraživačem Ljekaruša i narodne medicine.

Veza Ljekaroslovlja s naučnom medicinom je evidentna. Farmakološka i farmakobotanička frazeologija Ljekaroslovlja, nadasve pak dijela, koji govori o djelotvornosti, »krepostima« herba, savršen je odraz humoralne terapije, koja je vjekovima bila osnovom naučne medicine. Za sve herbe naznačena je u Ljekaroslovlju izričito kvaliteta njihove naravi, ili, kako se tu tehnički kaže, nature; za mnoge pak i stepen te nature. Također iz stilizacije mnogih preskripcija jasno proizlazi, da su one prijevod ili ekscerpt iz naučnih knjiga. Kod nekih je to i izričito naznačeno s riječima, kao što su: Piše se,⁶¹ govori se⁶² ili govori filozof od žive vode.⁶³ Da nisu preskripcije plod proizvoljnosti auktora, već plod naučne literature, želi dokazati i sam sastavljač tih preskripcija, kad kaže: »iere ovako u knjigah nadjoh, takoj ja upisah ovoj«.⁶⁴ Prema tome, da je Ljekaroslovlje odraz naučne medicine onog doba, nema sumnje. Pitanje je samo, koje su te knjige, iz kojih su uzete te preskripcije. Neki pasusi, djelomični, a i čitavi, podsjećaju na neke određene auctore. Tako

⁶⁰ Ibid., 388.

⁶¹ Tekst Ljekaroslovlja, Br. preskripcije 147.

⁶² Ibid., br. 205.

⁶³ Ibid., br. 103.

⁶⁴ Ibid., br. 73.

na pr. riječi: »što čovjek umira gdi žalvja raste u vartu«⁶⁵ aludiraju na poznate stihove »Scholae Salernitanae«, ali mnoge osobine salernitanske škole postale su svojinom i ostalih auktora, te je teško prosuditi, odakle ih je pisac naših preskripcija preuzeo. Da bih ušao u trag bližeg izvora predložaka ljekaroslovlja, uporedio sam ga sa nekoliko djela klasičnih auktora antičke, srednjovjekovne i humanističke farmakobotaničke literature: Dioskuridom, Plinijem, Flos scholae salernitanae, Arnaldom de Villa Nova, Matthiolijem, Durantom, Lonicerusom i Tragusom. Ljekaroslovlje je u potpunom skladu sa djelima svih tih auktora, predstavnika naučne medicine: jedna herba ili preskripcija sad je sličnija jednom, sad drugom auktoru, ali jedne izravne veze ljekaroslovlja ni sa jednim od tih djela nisam mogao utvrditi.

S navedenim auktorima nisu, doduše, iscrpeni svi predstavnici naučne medicine, ali mislim, da ih je i suvišno tražiti, jer podrijetlo ljekaroslovlja, po svoj prilici, nije vezano ni sa jednim opsežnijim djelom naučne medicine. Farmakobotanički dio ljekaroslovlja po svojoj naravi, strukturi i namjeni tipični je predstavnik jedne specifične vrste medinsko-farmaceutske literature, koja se najprije pojavila u Francuskoj kao »Herbier commune«, a iz Francuske je prešla u Njemačku i ostale zemlje kao: »Herbarius inopum«.⁶⁶ Zametak je te literature već u XIII vijeku, u djelu: »Herbarius communis« od Hermana de Sancto Portu,⁶⁷ ali pravi zamah je zahvatila u Francuskoj u XV, a u Njemačkoj početkom XVI vijeka.⁶⁸ Među ostalim djelima plod je te vrste i: »Apothek fuer den gemeinen Mann« iz 1529. g.⁶⁹ Zadaća je te literature bila, da učini medicinu pristupačnom siromašnom i priprostom, neukom puku. Glavni razlog, što medicina tog vremena nije bila pristupačna, nadasve pak nižim slojevima, bila je njezina skupoća i složenost. Uzrok je te skupoće bio najviše u tome, što su mnogi lijekovi bili strane, orijentalne provenijencije, jer je u naučnoj medicini do kasno ostala na prevlasti antička materija medika, kojoj je osnova bila Dioskuridovo djelo: Περὶ ὕλης ἰατρικῆς, u kojem je sadržano pretežno iskustvo Orijenta, Srednjeg i Dalekog Istoka. Mjesto te skupe, strane materije medike dana je u djelima nove, socijalne medicinske literature prednost domaćim biljkama, koje su bile i najsiromašnijem čovjeku pristupačne, a mjesto složenih farmaceutskih formi i pripravaka zadržani su samo oni, koji su mogli biti priređeni i u najzabavnijoj potleušici. Prema tome, medicina priprostog puka naučna je medicina, bolje reći: selekcija je naučne medicine onog vremena.

Neposredni izvori te nove literature nisu bili opsežni priručnici, poznati »Krauterbuch-i«, već njihovi skraćeni oblici. Pod utjecajem skolastičnih teoloških i filozofskih suma nastala je u medicini nova vrsta medicinskih djela, jedna vrsta medicinskih suma, u kojima je sistematski,

⁶⁵ Ibid., br. 130.

⁶⁶ Ebel, Der »Herbarius communis« des Hermanus de Sancto Portu, Wuerzburg 1940, II.

⁶⁷ Ibid., I.

⁶⁸ Ibid., III.

⁶⁹ Ibid., III.

alfabetskim redom, u sažetom obliku bila prikazana sva materija medika tadanje medicine, kao i njezina primjena. Po početku jednog takvog tipičnog djela: »Circa instans« prozvana su sva djela te vrste tim imenom. Takva su djela, vjerojatno, bila predložci »srpskih knjiga« našeg ljekaroslovlja, kao i ostalih ljekaruša, koje su svršno, sadržajno i formalno savršeni odraz socijalne, popularizatorske medicinske literature kod nas, te su, prema tome, vezane na iste uzore i izvore kao i ostala djela te literature van naše domovine.

Da su lijekovi naših ljekaruša više odraz naučne medicine, nego narodne, ma da i narodna medicina nije potpuno autohtoni plod naroda, već ostatak naučne medicine, potvrđuje i činjenica, da se preskripcije ljekaruša podudaraju više sa preskripcijama naučne medicine, nego narodne. Uporedio sam ljekaroslovlje sa poznatim zbirkama narodne medicine: iz Hercegovine sa zbirkama Nuića⁷⁰ i Zovka,⁷¹ Bosne sa zbirkama Klarića,⁷² Kulinovića,⁷³ Kurjakovića,⁷⁴ Steinera⁷⁵ i Žuljića,⁷⁶ Poljica sa zbirkama Ivaniševića,⁷⁷ Hrvatskog Primorja sa zbirkama Dall'Asta — Širola,⁷⁸ ali jedne izrazite sličnosti, koja bi upadala u oči, kao kod upoređivanja ljekaroslovlja sa djelima naučne medicine, nisam mogao zapaziti i utvrditi.

Ljekaroslovljem dobiva Dubrovnik ljekarušu, koja u sebi sadržava značajnih elemenata za rješavanje pitanja podrijetla i naravi naših ljekaruša. Ono je ujedno potvrdom i odrazom još ranije medicinske književnosti na narodnom jeziku u Dubrovniku, te je, prema tome, važan dokument stare dubrovačke medicinske literature.

TEKST LJEKAROSLOVLJA

Tekst je donesen vjerno izvorniku. Ortografija originala je zadržana. Ona, doduše, otežava čitanje i razumijevanje teksta, ali daje zato vjerniju sliku njegove arhaičnosti. Spajanja i rastavljanja riječi, što je česti slučaj u tekstu, provedena su bez ikakvih napomena. Na očite pogreške prepisivača stavljen je znak uskliknika, za nerazumljive riječi znak upitnika. Objašnjenja su teksta ili riječi u okruglim zagradama neposredno uz riječi, na koje se odnose; dodaci i nadopune su u uglatim zagradama. Interpunkcija je sasvim slobodno stavljena. Na nekim je pak mjestima konstrukcija tako složena i nejasna, da ju je interpunkcijom nemoguće razriješiti ili razjasniti. Bilješkama su popraćene samo manje poznate riječi starijeg ili stranog podrijetla, kao i manje poznati pojmovi materije medike starije medicine. Od biljaka samo one, kojih je indenti-

⁷⁰ Nuić, loc., cit.

⁷¹ Zovko, loc. cit.

⁷² Klarić, Nekoliko narodnih ljekarija iz okolice Livna, G. Z. M. Sarajevo 1899, br. I., 176.

⁷³ Kulinović, Nešto o narodnom praznovjerju i liječenju u Muhamedovaca u Bosni i Hercegovini, G. Z. M. Sarajevo 1898, 503.

⁷⁴ Kurjaković, Narodno liječništvo, Zbornik, Zagreb 1896, sv. 1.

⁷⁵ Steiner, Bosanska narodna medicina, G. Z. M. Sarajevo 1903, 563.

⁷⁶ Žuljić, Narodna medicina u Varešu, Zbornik, Zagreb 1906, knj. XI.

⁷⁷ Ivanišević, loc. cit.

⁷⁸ Dall'Asta — Širola, loc. cit.

fikacija dubiozna. Narodni su, naime, nazivi bilja veoma raznovrsni. Mnoge biljke imaju, ne samo u raznim krajevima, već i u istom kraju, više imena. Mnogo puta je isto ime za različite biljke. Katkada je ime jedne biljke za čitav rod, kao i obratno, te je identifikacija biljaka veoma teška, kojiput i nemoguća. U tom su od slabe pomoći i latinski nazivi ranije literature, jer prije Lineove klasifikacije nije ni u njoj bilo jedinstvenog i preciznog kriterija za njihovo određivanje. Malo pak pomaže i poznavanje farmakološkog djelovanja pojedinih biljaka, jer ono u većini slučajeva u narodnoj medicini nije precizno određeno, te se indikaciona polja raznih biljaka veoma često dodiruju.

Pri tumačenju pojedinih riječi kao i identifikaciji biljaka glavna su mi pomagala bila ova djela, koja su u komentaru označena kraticama.

Rječnik hrvat.-srp. jezika Jugoslavenske akademije. (Rj. J. A.)

Stulli, Rjecsosloxje slov. tal. lat., Dubrovnik 1806. (Stul.)

Šulek, Jugoslavenski imenik bilja, Zagreb 1879. (Jib.)

Kušan, Ljekovito i drugo korisno bilje, Zagreb 1956. (Lj. B. K.)

Tucakov, O našem lekovitom bilju, Beograd 1946. (L. B. T.)

Medić, Tri ljekaruše, G. Z. M. Sarajevo 1904. (T. Lj.)

Medić, Četiri ljekaruše, Zbornik, Zagreb 1909, knj. XIV, sv. 2. (Č. Lj.)

Durante, Herbario novo, Venetia 1602. (Dur.)

TEKST

1. Od [k]nescichja (knezića).¹ Usmi cioviecie vode tople, tere kani u uho. Ak ociesc ustaviti scegiu (žedu) nemocniku. Daj mu bjelanaz jajni s vodom popiti i ustavicesc scegiu.
2. Komu se mosak savuracija (zavraća)² u glavi i markne mu ocima. Pij boscjurovo sjeme.
3. Komu je glava grintava s vinom masci glavu.³
4. Komu je grosniza. Vari kopitnak⁴ [u ma]slu⁵ i masci pleci i legia. A odogljenov[o] korjegne vari u vinu i pij tricrat po cetiri dni.

¹ Tekst ove preskripcije napisan je na kartici, koja je prilijepljena povrh dviju prvih crta prvotnog teksta, ali i ispravak na kartici je od iste ruke. Ispravak samog prepisivača je ponovo netačan i nerazumljiv, jer su riječi slabo rastavljene. Napisano je: odne schicha. Neka je kasnija ruka povrh tih riječi napisala: Od nescita, (forse od knescicha). Lijek je za uho; stoga sam se opredijelio za: Od knezića. Knezich, icha = postemetta dentro l'orecchio, pustula in aure. (Stul.).

² Zavartati, patir di mal caduco. (Stul.).

³ Preskripcija je nepotpuna. Mislim, da bi se mogla popuniti sa br. 56., jer je identična. Prema tome bi nedostajale riječi: Nadji koprive, tere

⁴ U Jib. je kopitnjak: Tussilago farfara i Assarum europaeum. Vladimirović uzima u svojoj ljekaruši za kopitnjak: tussilago. Njegovo mišljenje prihvaća i Medić, osobito kad je u pitanju interna uporaba lijeka, jer smatra assarum odviše otrovnim za takvu uporabu. (T. Lj. 200.). U br. 43., 316. u ljekaroslovlju tussilago dolazi kao podbiel. Prema tome je vjerojatnije, da se pod kopitnjakom u ljekaroslovlju smatra: Assarum europaeum L. Prigovor Medića ne bi vrijedio, jer je u starijoj literaturi interna poraba: assarum veoma česta.

⁵ Povrh riječi: »slu« u tekstu kasnija je ruka nadodala »forse u maslu«, što sam i ja prihvatio. Bobetićeva preskripcija br. 44: »Opet od groznice: iskopaj korenja kopitnaka i vari ga u maslu«, pokazuje, da je ispravak tačan.

5. Ko ne mosce vode pustiti. Vari odogljenov korjen; ovu vodu pij.
6. Ko se satvora, a komu karv tece nosom. Sascesci (sažeži)⁶ dva sarna papra i od scjgljega gnusna i sapuhni u nos.
7. Komu karv tece is rane. Scesci poplata vetka⁷ i posipaj ranu i pristane karv.
8. Koga glava boli. Vari sporisc i oblagaj glavu.
9. Ko karv bluje. Usmi pakla,⁸ i zargljenoga kamena⁹ i dascdeve vode. Ismjesci i pij; aliti platna vetka. Si koga pas uje. Masci pjetelovjem salom ranu. Od satora vodenoga. Usmi mosak od svuracke (svračke) i dai cjovjeku koliko ono po sarna scenize, a kognju koliko ono zjelo sarno scenize.
10. Komu je sipna (sipnja).¹⁰ Nagi (nađi) mlada secicia, u komu je mljeko u sceluzu. Ususci ono mlieko i daj piti ustruguchi? i ne bude studeno.
11. Ugvjena¹¹ scjuti, koj cini meso rastit. Usmi trementine,¹² i voska, i smeloje (smole) smarsceve,¹³ i uglja i svega toga pojednako. I postavi na ogangn, da se rasvari aliti rastopj svekoliko; pak prozjedi cros sito i u to uspi tamjana, na svaku litru ugvienta jednu unciju tamjana. Ismiesci dokle se ohladi i priviaj. Ioscter na cir ali vrjed. Usmi smole smarsceve i voska, koliko jednoga i toliko drugoga, tere stopi sajedno i prostri po pezi (peči) i stavgljaj na cir al na vrjed.
12. Ako hocjesc da ne umrje djete u utrobi materinoj. Usmi kosje mljeko, ismjesci s vinom i s medom, tere dava[j] sceni piti. Hocje roditi sdravo. Ova se zna gljekarja od rana.
13. Komu je [bolest] isrebara.¹⁴ Natargaj selena¹⁵ i privi[j] djen te boli; i ov cje boles [proči].
14. A komu je griscia (griča) od utrobe. Usmi metvicje (metvice) selene i papriza. Isiezaj, i istuzi, i pari kruto, i siedi goljem tjelom. Pari kako moscesc tarpieti. Boglje bude.

⁶ U tekstu je prvotno bilo: sasnjusc. Ja sam uzeo ispravak: sascesci, što ga je učinila već ranije neka kasnija ruka.

⁷ Vedah, edhi, a, non ancor logor, non ancor troppo usato. (Stul.).

⁸ Katran.

⁹ Haematites, hematit. Jedna od glavnih primjena hematita bila je upravo protiv bljuvanja krvi.

¹⁰ Po Stulliju je sipnja rosolia: morbi genus, cujus cutis turget, atque rubescit. Prema tome roseolae varicellosae. Mislim, da je ovakvo tumačenje odviše ograničeno i da se pod sipnjom mogu uzeti i druge vrste osipa: urticaria i sl.

¹¹ Lat. unguentum, tal. unguento, mast.

¹² Terpentini.

¹³ Smrčeve. Za smrču, smrč Jib. navodi: Pistacea lentiscus L., Juniperus communis L. i Abies. U Lj. B. K. je: Pistacea lentiscus L. Iz br. 291. ljekaroslovlja proizlazi, da se pod smrčom razumijeva: smreka, Juniperus communis L.

¹⁴ Rebara, tal. mal della costa, del fiano. Pod rebrima se razumije: čitav prsni koš, pectus, pars anterior thoracis. (Stul.).

¹⁵ Za selen Jib. navodi: Smyrnum olusatrum L., Apium graveolens L., Ligusticum Levisticum L. L. B. T. samo: levisticum officinale L. Apium otpada, jer on dolazi u ljekaroslovlju pod imenom apij. Prema tome bio bi smyrnium ili levisticum. Farmakološki bi najviše odgovarao: Levisticum officinale L.

15. Komu je brus na sarzu aliti plocja. Otoga je dobro variti komoniku,¹⁶ i pasvizu¹⁷ i tuscaz.¹⁸ Vari u vodi i pij na scte sarza i bude bolje. To je kuscjano.
16. Ioscter komu je kamen. Usmi karvi grvnasceje,¹⁹ ismjesi s vinom bjeliem, tere pij onako, ali svarjuši (svarivši). I rasbja kamen; i ako bi bjo od marmora (mramora), to cje rasbit.
17. A komu je otok na sarzu. Usmi uvriska²⁰ korjena i vari u bjelom vinu i pij. Boglje bude.
18. Ioscter komu je vietar, aliti ciovjeku, ali kojoj scivini. Usmi nepijdavdana! (nepodvijana). Vari u vinu bjelomu i da[j] piti. Boglje bude s Bogom.
19. Ioscter komu je uvried. Usmi papriza i vari u vinu bjelomu i pij. Boglje bude.
20. Ioscter komu bude scjutjeniza.²¹ Vari iednako u vinu bielomu i pij. Boglje bude, ier je provano.²²
21. Ioscter slatke papraze male i velike vari u vinu bjelomu i pij. Boglje bude. Od vietra. A sadara kocju! (hoću) ova selina imenovati. Nasi! (nadi) propriska²³ nepodviana, papraza, sviecka,²⁴ papraze male i velike, haptovine i saliena²⁵ turicize,²⁶ cicka maloga i velikoga.²⁷ Ova su seglja od vietra i pokotize piuci u vinu bielomu.
22. I ioscter koga garlo boli. Otoga uvci ali pasi (pasji) gnus biela!, tere ga isusci, ter ga satri i prosje (prosij). Usmi meda, istoga i osta, tere smiescjaj] sajedno, pak usmi u usta, ohmucaj (ohmućaj) u ustieh i po garlu. Nemoj proscdirati i bude boglje s pomoci bosciome.

¹⁶ Komonika, komonjika je naziv za: *Arthemisia vulgaris* i rod *Scabiosa*. Medić daje prednost rodu *scabiosa* (Č. Lj. 186.). Iz atributa, koje ljekaroslovlje daje komoniki: »svjem segljam mati« kao i »artemiža«, jasno je, da se pod komonjikom razumijeva: *arthemisia vulgaris* L.

¹⁷ Pasvica je naziv za razne biljke porodice *solanacea*. Najredovitiji je za: *solanum dulcamara* L. Pasvicom se nazivlje također i *Physallis alkekengi* L. Medić kao lijek za oganj srca daje prednost toj biljci. (Č. Lj. 189).

¹⁸ Tušac u br. 234 i 235 dolazi kao tušt, *portulacca*.

¹⁹ Grvnoč, *columba palumbus*.

²⁰ Vrisak, vrijesak, *calluna vulgaris* (L.) Hull.

²¹ Žutica, *icterus*.

²² Tal. provare, kušati.

²³ Prisk, omladak, grančice, mladice.

²⁴ Pod svijedak nije u Jib. navedena nijedna biljka. Navodi se samo: svijednjak: *Verbascum Thapsus* L. i svijetnjak: *Lappa major* i *gentiana*. U vezi s ostalim biljkama ove preskripcije najviše bi odgovarala: *Lappa major*.

²⁵ Herba, trava.

²⁶ Jib. i Lj. B. K. navode za turičicu: *Agrimonia eupatoria* L.

²⁷ Po Jib. je čičak mali: *Lappa*, *agrimonia eupatoria* i *Xantium*. Najredovitiji je naziv za: *agrimonia eup.*, Lj. B. K. i navodi samo tu biljku kao čičak mali. Međutim ako je turičica, koja stoji neposredno pred čičkom malim, *agrimonia eup.*, nije vjerojatno, da ljekaroslovlje uzima tu istu biljku i za čičak mali. Medić drži, da bi čičku malom najviše odgovarala: *Polygonum bistorta* L. (Č. Lj. 191). Čičak veliki je po Jib.: *Lappa major*. *Carduus* L. i *Dipsacus sylvestris* L. Po L. B. T. je: *Lappa major*.

23. Ioscter koga glava boli. Grisi kosctize briek, jedne deset ali dvanes, imele zerove²⁸ i papina seglja istukuvsci s vinom bieliem i pij na scte sarza. I bude boglje.
24. Ioscter sa gliste dobro je. Usmi papina seglja, stavi u vodu, tere daj piti diezi i hocje hih isvarci na dvor.
25. Ioscter od probodi. Iskopaj riepa,²⁹ tere isgriscaj! (iskrižaj), ususci i istuzi, tere davaj u mlakoi vodi; ali sjemena od gnjega. I bude boglje.
26. Ko bi bjo satvoren. Da usme devet ali osam uvarscjaka haptovieh i obari tako, kako cje biti vareno; i da ne privari. Pak isvadi i odziedi od vode, pak obuli (obulji) i osoli. Isje[jedi] jej. Hocje otvoriti, ali se ciuvaj; konoje nje! (ko nije) iaki, da se ne da gnjemu.
27. Od prohoda. Iskopaj klevnoj korjen. Vari u bjelomu vinu i pi[j] ga, cadar! (kadar) si satvoren.
28. Od bolesti suba, koga scto to reku zarvi grisu. Iskopaj gljutieh copriva! i za dna vari u ostu. I darsci u ustieh na scte sarza i kade ustanesc.
29. Komu je kascialg suhi. Usmi omana, iscjusci ga na sunzu, istuzi ga i daj jestit u jajzu, ali u kasci u vinu na scte sarza, kadar ustanesc rano.
30. Komu ne more barso sarastit. Usmi od sipe kosti, rasastri i posipaj ranu.
31. Koj [i]ma vasce na puti. Usmi iagoda kalinovieh. Svavi u vinu, tere masci vasce i bude boglje. To je kuscjano.
32. Komu je slatka krasta. Usmi komonike sjeme, istuzi, ismiescaj s nevarenjem maslom i masci krastu. Od sle scivine. Usmi rosopasti, tere istuzi i masci oniem sokom.
33. Komu je karv na sarzu ali uboj. Nagi s bovova! (borova) ugljevglja i siemena konopgna³⁰ i sala prascie! i sascesci. Ismjescaj istukuvsci i pij na scte sarza. To je provano. Tuzi pomu (s pomnjom), tere pij i ne boj se.
34. Koj [i]ma kamen. Usmi seglje boscjur i kisjeli ga u vinu, tere pij.
35. Komu karv tece prohodom. Usmi boscjura korjena i sjemena boscjureva. Istuzi i daj piti ciovieku.
36. Koga usta bole, tuzi lanena siemena, ismiesci s medom i namasci u usta nekoli krat.
37. Ko je gluh. [Usmi] dabrovine, i spereša,³¹ i osta i soli. I vari sajedno. Naljevaj u usci.
38. Od scjutinize. Komu je obras sciutje! (žut), ali ga mjehir boli, ali disimia.³² Vari ocist seglje i gne scnjak u vinu bjelomu i pij sutra! (s jutra) na scte sarza.

²⁸ Medić dokazuje, da na Ceru ne raste *viscum album*, već *Loranthus europaeus*. (T. Lj. 3, 4.).

²⁹ Ripanj, lappa; po Mediću: Lappa major. (T. Lj. 197).

³⁰ Konopljika, *Vitex agnus castus*.

³¹ Sporiš.

³² Vjerojatno dimija.

39. Ko ne more vode pustit. Nagi sprescia (spreža) i kopitnaka i odoljenova korjena. Isusci na suncu i s maslom pij.
40. Koga glava boli. Iskopaj spor[i]scia, istuzi korjegnje i pij s iednom: i! s vodom.
41. Ko karvi bluje. Usmi pakla, i scive vode i kamena selenoga,³³ Ismiesci saiedno i pi[j] na scte sarza.
42. Koga legia bole. Silinovo sieme tuzi i pij. Zrievo koga boli. Usmi sira priljetnjega i od duba maljeh sciscjaka. Tuzi i pij s vinom sajedno.
43. Gljekarja od siposti,³⁴ Usmi darva kljena, i lista podbiela, i zukara, i meda i vina. I postavi ugljevglja u lonaz uvrucja, i posipaj suhjem podbjelom; i poveci (poveži) lonaz i postavi ziev u poves, da gnjom ide dim na ziev. I pojmaj u usci dim na ziev u se. Kadar bude sadovolgnjo, usmi meda site³⁵ sglizu i opeta pojmaj dim. Kadar bude dovolglje, pij bjeloga vina. Potom usmi iuhe bravglje.
44. Od perusca. Usmi tarna zarnoga listia i postavi u mljeko ovce zarne. I svari i masci, komu je peruscaz. I sdrav bude s bogom.
45. Od smijne ujed. Vasmi luka kapule bjele, i uglja, i soli, i osta, svakoga iednu sgljizu. Soka od luka isascmi, ismjescaj i podavaj piti. Sdrav budesc.
46. Od studeni koj [i]ma u puti. Svari hapta, tere vodom uvrucjom perj i savj haptom uvrucjem. I boglje bude s bogom.
47. Komu je hropotina. Usmi motra i luka cesnovitoga. Istuzi i pij; s medom i s vinom smiescaj. I boglje bude.
48. Koga glava boli. Iskopaj korjena dracev[a], i vari u vinu i pij na scte sarza.
49. Komu je liscaj. Nagi bjeloga sliesa, i sascesci, i vari s vinom i masci liscaj.
50. Ko ima gliste. Iskopaj korjen dracev i kupiene i d[i]vje ruse. Istuzi i pij s vinom.
51. Od uvrjeda i od cira. Usmi trave kosje brade, i cepcega (čepčega)³⁶ i scenize. Istuzi i priviaj; smiescaj saiedno i priviaj.
52. Ko ima ogang u sarzu. Usmi slatkoga darva, kljegnja, i jecma, i sliva susieh (suhih) i malo meda. Sviri sajedno i pij.
53. Komu je scjulg na rukami. Usmi ruse koparize³⁷ list i stavi na scjulg.

³³ Ferrum sulfuricum.

³⁴ Asthma.

³⁵ Medeni sat. Ljekoviti pripravci napravljeni od meda pod imenom oxymel i hydromel bili su ranije u čestoj uporabi. Nije isključeno, da se pod sitom mednom razumijevaju i ti pripravci.

³⁶ Sonchus asper L. Čepčeg je naziv i za: thymus serpillum, ali on dolazi u lje-karoslovlju pod imenom papric.

³⁷ Rosa moschata.

54. Ko jma studenizu u ustjeh. Nagi sieme uscinaz i soli, Istuzi i stavi u tanku karpizu i tari po desnieh.
55. Komu hocjesc da ne umre. Dai mu kosje mljeko, kros zrjevo da pije.
56. Komu je glava grintava. Nagi kopriava, tere masci s vinom.
57. Komu je saduha. Usmi mljeka od scene, koja ima mlado mljeko u parsieh, tere dava[lj] u cemgodi.
58. Komu karv tece nosom. Usmi soka od narance, tere ulj u nos.
59. Komu je mala nemoć. Vari sieme od boscjura i pij u vinu.
60. Od kreposti pelina. Ako bi pelina s kosjem mljekom pio na scte sarza, svu gnilos is tarbuha isgoni; i ako bi pelina stuko s vinom i nosom u s (se) pojmao, mnogo glav cisti. Ioscter ako bi ga cioviek s medom smiesciao i [u] oci postavio vecjer, cinij oci bistre i cisti oci od svraba. Vari pelina u vodi, tere onome vodom natapaj. Ioscter ako bi ciovjek imo bolesan u dimiah,³⁸ ali unutra, ima ga spariti s bjeljem vinom, tere uvrucje priviati. Ioscter dobar je pelin nemojtniku pod glav metati, iere dava spavati kruto nemojtniku.
61. Ko hocje da mu karv tece nosom. Usmi soka od kopriava u nos. Hocje karv poteci. Tljeh! (to je) kuscjano.
62. Komu je cir sametnut na obrasu. Usmi vune meke i savjaj obras.
63. Komu jajza odteclu. Usmi rute, listcia lovorike, tere svari i priviaj tako. Boglje bude s bogom.
64. Komu su zarvi u glavi ili gljescte! (gliste) unutra. Usmi pelina, i scjuci kogagodi brava, i osta, i gnusa ovcjega i postavi da povrij[e]. Privij na tarbuh i na legia i hocje osdraviti. Ako ima zarve u robi i ne mogu pocinuti, a navlasctito po jedegnju, usmi rute suhe, i dvadeset sarna papriza³⁹ i iasenka. I to sve na prah satri, istuzi, ismjescaj sokom hrenovjem i pij.
65. Koga bi smja ujela ili scarpin. Mnogo je dobro gristiti luk bjeli na scte sarza. Odgoni i dobar je. Parsi cisti i boglje san! (bogljesan) od sarza odgoni. I dobar je s vinom stukuvsci piti luk bjeli.
66. Komu su subi mlohavi. Dobro je cesnovitoga luka istuzi! (istući) s vinom, tere sube prati, mocno parstom truci. Sube bogljesglive cini sdrave, svaki smrad i gnilos odgoni. I dobar je s medom stuzi! i postaviti na ranu.
67. Koga no pas uje. Dobro je skuhati sitom mednom i staviti gnjekoliko osta i piti. Zarve umara u ciovjeku i dobro je skuhanu s ugljem masati, kogod je bolestan. Uvrjedovita ali iadovitu! dieno se ciovjek u dimiah, osdravja; i ioscter dobar je bjeli luk cesan vecjer u mljeku i sirov gristiti.
68. Koga no plucje bole. Dobar je s vinom piti. To je ono, scto smo odisgara govorili.

³⁸ Dimje, anguinaja, inguina (Stul.).

³⁹ Papric je: *thymus serpillum* i *coriandrum sativum*. U ovoj je preskripciji: *coriandrum sativum*.

Od kreposti sarglienoga luka. Dobar je iestiti, tere koga no parsi bole i dobar je stuci s medom priviti na ranu. Od bolesti subgnje: dobro je onim sube tarti; onega koga bolu, sube osdravglja zargljeni luk.

69. Komu je! (komu) utroba odtiece, ali ga scto prigrisa. Ispezi luka ali svari. Omaci (omači) u uglje, tere iegj (jedji). Sdrav budesc. I svaku vodu is usta odnimglje i dobro je gnim saviati gdi no su trudi.
70. Od kreposti goruscize. Mnogo je dobra iestit od kughe, i od kasglja i od slesene. Tere dobra je iestiti: kamen rasbiaj! (razbija) u ciovieku i kobje! (ko bi je) s ostom stavio na ujed smjnu; i dobra je od velike nemoci smiesciavsci s bjeliem vinom piti, osdravglja gubava. I ioscter komu uvlasu pusnu, nagi goruscize i istuzi, pak s medom smiesci, tere glav masci, komu vlasu pusnu.
71. Od kreposti hrena. Ako bi ga odviek! (čovjek) s'utra solih usimo, mnogo je dobar od svake nemoci. I ciovieku kolur⁴⁰ liep daje.
72. Od kreposti radacque. Mnogo je dobra suha iestit, ier parsi cisti.
73. Od kreposti staveglja.⁴¹ Dobar je sutra usimati od svake nemoci.
74. Od kamena. Sakogli golubicia nad ozat, koi je dobar ozat, tere stopli i dai piti na scte sarza nekoliko krat i hocje se rasuti. Ako li tomu ne vjerujesc, postavi u to mramora, ter ciesc vidjeti, hocie li se rasuti. I dobro je od kamena postaviti na vrucje ogniscte devet ali vece gljesnikov, tere iscesci kako no moscesc, isgristi s lusckami (ljuskama), tere nekoliko krat to cini. Hociesc osdraviti.
75. Koga garlo boli. Vari oman u scestokoj lixij, tere uvrucje privij kako moscesc tarpjeti. Sdrav budesc.
76. Od kreposti papriza. Mnogo je dobar onjem, koj na poglju spavahu! iere smja bjesci od gnjegova sapaha.
77. Koga sub boli, tere ima bolest u ustjeh. Satri metvize i postavi na sub i darsci sa dugo i hocje pristati.
78. Od kreposti sctavja maloga, scto no se sove kisielak.⁴² Najparvo dobar je od ognja peruscza. Satri, tere postaviti gieno boli; i ako bi gnim liscaj posipo i ko bi posipo i komu oci otiezu!, dobro je gnim saviati satarusci (sattrvši). I ioscter dobar je od utrobe u vinu varen piti. Sirov dobro je gristit i cini [od] ciovieka isvuci ljeta zarve. I ioscter cini: od ciovieka vidjene (vidjenje) povracja i ako bi sokom gnjegovjem oko oci maso. Ioscter ako bi seglja cioviek pri sebi imo, ne bi ga mogla! scarpium ujestit. Ako! (tako) je ovoj, iere ovako u kgnigah nagioh, takoj ja upisah ovoj.
79. Od kreposti scтира. Mnogo je dobar privjati tere sirov od ognja perviza. Istuhsci sitom mednom i s ostom dobar je privjati na ogang.

⁴⁰ Tal. colore, boja.

⁴¹ Rumex obtusifolius L., kojega je korijen služio u medicini kao radix lapathi

⁴² Rumex acetosa.

80. Od prjedora. Usmi omanova soka i soka od rute, tere smiescaj sajedno i pij. Sdrav budesc.
81. Iskopaj korjegnja gniegova, iskriscaj, sajedno ustakni na konaz, da se isusci na hladu, paka ono korjegnje istuzi i prosje sitom, tere hrani. Taj prah dobar je od mnosjeh nemocih. Najparvo dobar od kascglja s vinom piti. Ioscter ako bi koj cioviek imo gnoj, bjo u cioviek u sarza!, hocje ga isvarc van pivsci ga s vinom. Dobar je piti s ostom od prigrisagnja po sarza!; cini pristati ono prigrisagnje. Ioscter die bi meso sascljo s kosti i bila kost gola, smjescaj ovogaj! praha s medom i posipaj na kost oviem prahom; hocje meso narastiet i kost pokriti se hocje. A t oko! (ako ti oko) sore (zore) ne vidi, grisi sieme boscjurovo na scte sarza.
82. Koga kogljena bole. Satri raka i pij s ugljem. Sdrav budesc.
83. Koga obiestan pas uije. Rasatri uvciega gnusa i masci ranu.
84. Koga subi bole. Svari pasje koprive⁴³ i darsci u ustjeh. Boglje bude.
85. Komu je scivina. Nagi rosopasti, tere vari s vinom i naljevaj ranu. Boglje bude.
86. Komu je liscaj. Usmi rosopasti i ioscter scenize. I postavivsci na gvosdie (gvoždje), a drugo gvosdie rasgrije i pritisni svarhu scenize i onom masti, od scenize i rosopasti sajedno, i masci liscaj.
87. Koga oci bole. Usmi soka od rosopasti i prjesna meda, koliko meda toliko rosopasti, sok tere vari i masci oci onjem.
88. Komu utroba odtjece. Usmi cicka i s paprom isvarjusci dai piti. I sdrav budesc.
89. Komu budu zarvi u subjeh, ali mu se subi grisu, ter ga bole. Iskopaj korjen od rebarza,⁴⁴ tere postavi na sub.
90. Komu je scivina. Nagi gorski mljecjac, tere smjesci s koslovom scjuci, koj ljje prasovit scucjh! i naljevaj u ranu.
91. Koja bi scena isvargla diete, nedonoscnje djete. Vari troskot,⁴⁵ koj to raste po ulizam. Vari u bjelomu vinu i daj piti.
92. Komu subi smarde. Usmi vode od bokvize, tere gnjom sube peri.
93. Ko karv ima na oku. Usmi karvi od goluba i stavi na oko. I boglje bude.
94. Komu je katar. Usmi jajze, tere ga ispezi, tere ga rasresci na poli, tere ga privj na tjeme glave.
95. Ioscter ako bi ko bjo otrovan. Usmi soka od jasenka,⁴⁶ ismjescaj s bjeljem vinom i pij. Sdrav budesc.

⁴³ Među mnogim vrstama kopriva u Jib. pasja kopriva nije navedena.

⁴⁴ *Sempervivum tectorum*. Kako *sempervivum tectorum* nema specifične indikacije za zubobolju, Medić drži, da bi rebarac mogla biti biljka: *achillea millefolium*, kojoj je običnije ime kunica, ali i rebarac služi za zubobolju. Č. Lj., 194.). U ljekaroslovlju na nekoliko mjesta spominje se *achillea millefolium* kao kunica, te nije vjerojatno, da ta ista biljka dolazi i kao rabarac.

⁴⁵ *Polygonum aviculare*. U nekim je mjestima troskot i: *agropyrum repens*. (T. Lj. 7).

⁴⁶ *Dictamnus albus*. Po Mediću i D. *fraxinella*. (Č. Lj. 190).

96. Od kreposti scive vode. Dobra je bolesti unutargnoj u zrevieh, protiva vietru nadimaniuh, protiva revagnju. . Ima se piti s vinom ili s vodom od koromacja.
97. Ioscter dobra je protiva kamenu i vodi satvoregnjuh od seglja, koje se sove sasckipraga.
98. Ioscter dobra je karvi bluvagnu. A tie! (ti je) sokom od bokvize i s kamenom karvieh⁴⁷ prah.
99. Ioscter dobra je protiva garcju ili od velika jeda ili od velika usdahscagnja s dabrovjem iajzi i s rutom i scjalviom.
100. Ioscter dobra je od trudova u zrevieh. Ima se piti s vinom i masati gnjom onu boles.
101. Ioscter dobra je protiva svakoj grosnizi i smasci,⁴⁸ koja je u ognizi. A ima se piti parvo nego ciovieka popade trestit; ima se grosniza ustaviti.
102. Ioscter dobra je protiva svakomu nadimagnju, i stuscegni (stuže-nju), i protiva otoku, i protiva bolesti svakoj, koja se u staveh⁴⁹ i u kosteh ciovieku nahode i u usteh ciovieku, kadar bi cesto gnjom maso.
103. Ioscter dobra je protiva velikoj nemoci: gnjome masati, kako go-vori philosoph od scive vode.
104. Ioscter njedan gad, njedna stvar jadovita ne smje se priblisciti, gdje bi ova voda bila.
105. Ioscter svaki narod scivina u glavi cjoviekoj umora, ako su usci ali ghjdjene (druge) stvari. Ako bi gnjom ciesto glav maso i koscju, cisti od krasta i od parhuta.
106. Ioscter cinij gnjema govoriti, ako bi cesto pio s dobrjem terjajcem, a to jes tarjaka.⁵⁰
107. Ioscter dobra je svakoj bolesti i glavnoj⁵¹ i koja prihodi o[d] studeni. Ako bi gnjom glav masci! (masao), cinij kako cioviek osjedi i starati si! i od mora⁵² tako o[d] studeni prihodi.!?
108. Ioscter dobra je komu uvlasi pusnu. Uvlase na glavi odsdravglja, ako bi iutrom j! (i) vecjerom glav maso i prao.
109. Ioscter dobra je protiva velikoj nemoci, napojvsci bumbak, tere u nosdarve postaviti istoj. Sa tri ure postavljena da stoji.
110. Ioscter ova voda odsdravglja svake neduga,⁵³ studene i uvrucje, koje mogu iszjelit i u scilah ustave, u scilah udieh. A jma se piti, pak onom masati. S rasumom toj ciniti: gnju usimati.

⁴⁷ Vjerojatno hematit, koji je nazvan po krvi. Por. bilješku br. 9.

⁴⁸ U tekstu je: ismasci. Riječ je bila prepisivaču nepoznata ili nerazumljiva, te je uz nju napisao tu riječ i bosančicom, kako je bilo napisano u predlošku. Ja sam tu riječ rastavio na: i smaži. Smasc, appetito, edendi cupido. (Stul.).

⁴⁹ Stav, statura, structura. (Stul.).

⁵⁰ Terijak. Posebna vrsta ljekovitog pripravka, koji je bio sa sastojinama veoma složen i priređivao se sa posebnim ceremonijama.

⁵¹ Od glave.

⁵² Mor, kuga. (Stul.).

⁵³ Nedug, languidezza, languore. (Stul.).

111. Ioscter dobra je, ako mochi budesc usimati s vlagom kako skliem.⁵⁴ Ima se pravo! (parvo) toga uciniti po cistu, iere vodu odusmavsci, ne potrebuje najparvo toga.!?
112. Ioscter imasc vidjeti, koliko cjesc sam useti, ali drugomu dati, tere potrebnu! (ter je potrebno) najparvo sgledati ciovieka, kakove je snaghe i kakvu nemoc ima; gnjekomu trebue vecje, a gnjekomu magnje, kako vidisc na ciovieku.
113. Ioscter najparvo skuhaj smocque suhe u vodi, tere miescaj vodu scivu s onom vodom, u kojoj [si] smocque varjo, ali sajedno varjo po dva si pote.!! Dobra je piti od saduhe.
114. Ioscter ko no je otrovan ili tesko disce. Tako u nos postavljena ciovieku.
115. Ioscter dobra je ko nejma slobodna jesika govoriti, ko no je tepav. I omah je piti usam cist rubaz, tere postaviv u vodu darsciati na jesiku nekoliko dana i s iutra i vecjer. Hoce biti u istinu sdrav. Pit ih! i gnjom masati.
116. Ioscter dobra je djeno su subi isgriseni ciovieku, diesu! (djeno) desni gnilos imaju. Piti i po ustjeh darsciati.
117. Ioscter dobra je komu usta smarde i subi vognjaju. Imaju piti. I daje ljep dah u ustjeh ciovieku. Ioscter dobra je protiva ujedu smij-gnjemu i protiva jedu. Postavi u vodu scivu. Pitih! i gnjom masati.
118. Ioscter dobra je protiva raslatjenjeh⁵⁵ s vodom od scjalviah u gnjum smjescjavsci. Ioscter dobra je protiva bolesti sarcjano[j], scto no pocne sarze scimati (zimati). I ako bi ribe ili meso gnjom opro, sa veliko brjeme mosce fresko stati. Ako bi hotio prati, imasc parvo toga vodom prati, kako scjuto ne bude.
119. Ioscter vino, koje bi se isctetilo, ima se pritociti u drughi suvd! (sud) i postaviti gnjekoliko one vode i hocje opeta povratiti, postavivsci u gnju soka od pora.
120. Ioscter komu usta vognjaju, postavi u gnju orascjaka i garofala.
121. Ioscter dobra je protiva metiglju i protiva! i tadar postavi u gnju pelina i scjalvje.
122. Ioscter dobra je protiva bolesti u zrevieh, postavivsci u gnju metve raske,⁵⁶ pak je [pij]. I komu su priscti na obrasu ili gnjeka grubost, postavivsci u gnju litara Giurja!⁵⁷ i uglja.
123. Ioscter dobra je protiva gusti, postavivsci u gnju sumpora i scjvoga srebra udavena.⁵⁸ U karvi pijes to.
124. Ioscter dobra je protiva vartoglavzini!, postavivsci u gnju rute i osta. I protiva susci i postavivsci u gnju gamafore!⁵⁹

⁵⁴ Sklian, conglutinated. (Stul.).

⁵⁵ Razlatjenje, distendimento. (Stul.).

⁵⁶ Raska je vjerojatno pogrešno napisano mjesto gorska. Prema tome bi metva raska bila: calamintha officinalis.

⁵⁷ Litara Giurja je potpuno besmisleno. Po smislu se pod tom riječi sigurno krije riječ: lithargyrum.

⁵⁸ Hydrargyrum praecipitatum.

⁵⁹ Vjerojatno camphora, kamfor.

125. Ioscter dobra je die se scile skargile, postavivsci u gnju listja od kamomile. I masci mjesto djeno te boli. Scile hocje se prostrieti.
126. Ioscter ako bi gnjome obras umivo, svake piegove i gube i svrascke osdravglja. I pomarkgljine, koje su u tjelu bile i u stonku, postaviv u gnju pelina. I ioscter die bi cioviek kost slomjo, tere die bi gnjom namaso, dobro je. Ioscter dobro je scenam, koje su neplodne, sa studen usrok ako bi bile, tere pile.
127. Ioscter komu uvласi pusnu. Ako bi gnjom glav opro, ne bi pusnule.
128. Ioscter usam nekoliko sarna koruscitze!, istuhsci sc njom i ismjescaj, [stavi] na slesenu. I kadar prisahne, potrebuje nekoliko krat stapati (natapljati). To je dobro od isrebrjeh.
129. Ioscter tko bi staru ranu opiro! (ispirao) ili polecizu (poledjicu), dobro meso cisti i cinu rasti, a slo isjeda i cinj dobro.
130. Ioscter osdravglja raka scivinu i nemoc, koja se sove nemoj me taknuti. I nemoghe nedughe tako ove iszieluje i [o]sdravglja. svojom krepostim! Kako govori njekj mudarac!, da njedna se ne nahodi, koja bi vecje krjepila kolur naturalski, koja vecje usmnascjala, nego voda sciva, ier [j]e voda obcjena naturi cioviecjanskoj i vele pridruscena, jer se vele gliubi s topliu naturom i satoj se skoro odvracca u naturalsku uvrucinu. Da nejma se vele usimati, ko ne je uvruce nature; dat, ko no je studene, jer [j]e ona vele uvruce.
131. Ioscter komu se sgarcje parsti. Usmi glistu i siele (cijelu) istuzi mocno i gnil[e] bjele, scto to huma sovu. Ismjescaj sajedno, pak usmi opet gliste scivieh! i postavi [i]h gdjeno je slo. Ipak ono! gnju... ..⁶⁰ savi[j] mu i hocje se prusciti.
132. Ioscter komu je tuga na sarza!. Usmi haptovieh jagoda, isuscj ih i kadar trebuje, usmi od gnjih i stari [i]h i daj piti ciovieku koliko od oraħa gljuska. I svegjer isbluvati ili doli probit i potomu da je stogodi ljepo pojesti sc juhom braviom.
133. Ioscter protiva ko pada. Usmi karpizu i rasporj jh! i pritisni na glavu. Od saduhe. Varj odogljeno vo korjegnje u bjelom vinu i davasc piti. Sdrav budesc.
134. Komu hocjesc da spj. Vari gljubizu u bjelomu vinu i piti. Hocje spavati.
135. Koga glava bolj ili ina stvar, ali ako bi ko hotio karv pustiti. Ne pusctaj karvi, nego usmi uglja rusata⁶¹ i vode od koromacja, ismjescaj i sgr[i]j i masci pri ognju.
136. Ioscter protiva inkantationu.⁶² Usmi josata maloga⁶³ i dai gnjega ciovieku gristi i bude sdrav.

⁶⁰ Ostavljen slobodan prostor znači, da prepisivač neku riječ nije razumio.

⁶¹ Oleum rosatum. Spominje se i kao ružičnje ulje.

⁶² Tal. incantazione, opčaranje.

⁶³ Koja je biljka josat mali, nisam mogao utvrditi, jer se pod tim imenom ne nalazi ni kod jednog auktora nijedna biljka.

137. Ioscter protiva bozu. Usmi troskôta i gladiscja i tratora. Istuzi i daj piti. Ili vodu ucini na lambeku⁶⁴ i dai piti. I budesc sdrav.
138. Ioscter od bjona na oku.⁶⁵ Usmi bisera, istuzi i sahare⁶⁶ i nalj u oko i pospi prahom iagode od ostrughe. Ioscter od ostruga: isascmi uglje u oko i budesc sdrav.
139. Od isrebrieh slesene. Usmi kupine, isusci, pak istuzi i prosje; pak smjescaj s medom i postavi gdjeno boli. Pak usmi vosca! vele nova i rasgrje (rasgrij je) i oblosci otok i ranu, pak ucini vosctanizu i obji kako snasc.
140. Od kreposti seglja buklopceska, seglja koje se sove buklosc. Iest mnogo dobro, koje se ima s vinom nacinati (načinjati). Usmi korjegnja dva buk[l]oscja i ocisti ljepo i postavi u bjelo vino dobro. I neka tole stoj u gnjemu, dokle se vino usmoc i miris od onoga usme; pak pij cesto ono vino. Ioscter govori, da sam vidio iednu gospogju, koja imasce takovu nemoc, iperikon goraz.⁶⁷ Kadagodi imasce slu voglju ili se rasarcevsascese! (rasrdjivaše), taj cjas [s]e smagljevase i pocin[j]asce govoriti isvan pameti riedi grube, da potreba biesce gnju svesat i darsciati, dokle gnjoj sarze odhogiasce. Toj! ovo gljekario! biesce osdravila.
141. Od kreposti kaline. Bjesce! (piše) se: kalina iest troga plemena. Govori se, da [je] ona boglja i drascja, koja tanaj i ugrisa kako no slasitih!? Najparvo vlagu slu prisuscjuje i stomak se kriepi. U stonku, kojeh grise, ucini barso ciovieku probaviti jestu od utrobe . . Ietram pomaga i vognju cisti.
142. Ioscter kosalac i katar prisuscjuje i osdravglja.
143. Ioscter dobar je usimajuci boku i legiam i bubregom bolestan! odsdravglja. I ako bi koja scivina lasusctja ugljesla ciovieka, dobro je ondi priviti na ranu. Tolikogjer oci odsdravglja, komu suze teku i s ocjuh.
144. Ioscter ko bi mocno stuhav s ostom mjescio i privio cetiri krat na obras, odsdravglja i snima pjegocje, gnje grubocje s obrasa ciovieku.
145. Ioscter ako bi [j]u mocno stukav pio u studenoj vodi na scte sarza, mnogo dobro od utrobe i od svake!; kako da se dva dinara daje, ima usimati.
146. Ioscter ako bi na scte sarza griso, kascjalg i muklost garla rasbja svojom krepostcju i odsdravglja.
147. Od kreposti papra. Pisce se: papar iest suh i vlascjan, a ima ovu krepost. Ako bi ga sutra na scte sarza jo! (jeo), vlagu odnima od sarza i svaki jed odgoni. Stomak cinj uvruc, ocima udi, kascjalg usmnascja.

⁶⁴ Kotao za destiliranje.

⁶⁵ Glaucoma.

⁶⁶ Šećer, lat. saccharum.

⁶⁷ Ime herbe je ujedno naziv i za bolest, koja se tom herbom liječi. Osim ovog slučaja imamo sa ovom herbom još i jedan drugi slučaj u narodnoj medicini: perikot bolest, koja se liječi sa perikot travom. (Č. Lj. 192).

148. Ioscter kadar jdesc spati vecjer, usmi petnes ali dvanes sarna obljuh, proscdri. Mnogo ciovieku grje stomak, cini ga probaviti.
149. Od kreposti bjeloga luka. Uvrucja je nav! (narav), Parsi cisti i gdi ga jo ili koju stvar gnim maso, govori se, da je dobar. Odsdravglja, koga bi ujela smja ili scarpiun.
150. Ioscter ima ovu krepost. Ako bi ga na scte sarza griso, parsi cisti, bolesne odgoni, vlaghe ususcjuje i otvara ciovieku na jedegnje. Da [a]ko ga saliho je, udi ocima.
151. Ioscter dobra! je, ko ga je (jede), kade je stomak ciovieku ostinuo, on probavglja i namjescta.
152. Ioscter ako bi, ga stukav s vinom i usam u usta, prao, smradi, gnjlost odnimao bi. Ima krepost i probavgljene subom daje; jednom slu ne da skubom pristupiti.
153. Ioscter scjuscta ili zeri! (crvi) udecu (udeći) bjesce, dje cjuju gnjegov dah ili mirlis. Ioscter s medom stucen postavgljen na ujed pasju, odsdravgljaju tolikogiere ga. Kuhaj sitom mednom i postavi nekoliko osta i piuci ga zarve umara u tarbuhu i odgoni.
154. Ioscter ga ulih kuhaj s listcjem i namasavsci kogodi bolest veiedovitu ili iadovitu ubjegnjen ali satregnje tjela ima osdraviti.
155. Ioscter bolestan, i otok, i nadimagnje i u dimiah i u mjehiru imasc iszieliti. Dva krat to imasc ciniti.
156. Ioscter dobar je varen i sirov; skuhan protiva bolesti od plucje. Piti ga ili cesto gristi.
157. Ioscter dobar je usimati sentafriom onjem, koj imaju, tere pju, tere one vlaghe priscjuscjuje. Dobar je s vinom piti onjem, kojem poscla kolora⁶⁸ pod kosciju, it! (i) ko no je scjucjav; i tako mehscja utroba.
158. Ioscter dobar je s bogom ili strahom jesti protiva bolestan! glavnoj i protiva kascglja istuhsci ga, tere hrani celo masati; dobro je bolesni.
159. Ioscter dobro je stucen salom prasceviem i postaviti gdino je otok. I mnogo pomaga.
160. Ioscter djeno bi ciovieku pio vode nesnane, nesdrave, ili ako bi mjesta promjegnjo po nesdravieh semgljah i gnjega griso na scte sarza, ne bi mogla nisctar njedna nesdrav nauditi, tako cineci.
161. Od kreposti zargljenoga luka. Stucen gristi, parsi cisti. So (zao) je scjucljviem gljudem.
162. Ioscter kadar bi gnim sube ispiro, taruci gnjeviem sokom, govori, da njedna boles ne bi mogla, taruci, nauditi, sokom gnjegoviem kapula!.
163. Od kreposti goruscize. Sieme nepamet! (nje pamet) otvora i oscstri onomu, koj jedu, kamen rasbiti! i vodu cisti na sunzu. Usimaj [j]e u usta, slo svako istesce (isteže) is glave. I ne da se nadimati sleseni, s ostom ako b[i] ju pio. Sok n[j]e na sub dobro.

⁶⁸ Tal. Collera, žuč.

164. Od kreposti hrena. Uvručja ako bi tucena na scte sarza solih jo, kolar daje i povracja, vlaghe sarza isprala!
165. Ioscter sok gnjevog do osam dnih u uho ljevo (lijevao), proziediv ih kros cis rubaz s nacinom!; i sok gnjevog ne da vlasim pusnuti.
166. Od smijne ujed. Konopglje, ili ako bi bilo jedovito striegljagne, priviti; istegne jied. Od ruscize sokom ali ugljem, ako je duboka rana. Mnogo je puni onjem, oprav ruscicnjem ugljem.
167. Od kreposti liliana. Gniegov korjegn, to jes glaviza, mnogo je dobra! postaviti na jscego (ižego) ali na ogang; i boglje bi [bilo], ako bi k gnjemu primjescjom! uglja ruscicnoga.
168. Ioscter listia gnjegova vecje!? (hoće) scile mehsciati.
169. Ioscter ako bi ga postavio na smjjunu! ujed, da je vecje dobro. Ako bi, glavizu gnjevovu stuhsci, pio s vinom, ne daj[e] jedu sarzu.
170. Ioscter ako bi svario salom prascjem ili s ugljem, govori se, da povracja vlasi, gdje bi iscego bio na glavi ili inuda.
171. Ioscter ako bi ga s vinom varena pio, govori, da cisti isnutra karv i prudi sleseni. I toj prudi scilam, koje imaju svoje tecegnje, ier ih cisti.
172. Ioscter gdje cioviek scilu presjece ali priresce. Stri ili stuzi s medom i privj. Hocje osdraviti.
173. Ioscter usmavsci listja gnjegova, primiesi meda dvje cesti, svari dokle kako giusto bude i taj! mast mnogo dobra za rane. Cisti rane. Staviti kako dan bude snisati.
174. Ioscter ako bi gnjevovu glavizu stukao, tere smjescao s masti, koja se sove zarpodisc,⁶⁹ tere gnjom obras namaso, istegnu se sve svarske i svaku grubost odgnimj! i ocisti obras od parhuti.
175. Ioscter die bi se otok naduo pod koscu kako no podovno. Nakarpglivi! (nakaplji) liliana stucena. Hocje se barso oprjeti i ogan se ocisti se! barso.
176. Od kreposti gljubize. Zviet plemenit velikom kreposti i dobrjem blahoufagnjem. Nature vlasne i studene. Hitroga! (trojega) je plemena. Pod! (po) zviecju moscesc rasasnati. Sve jednaku krepost imaju. Najparvo ako bi satro, tere postavio na ranu ili otok, mnogo [je] dobra.
177. Ioscter ako bih! s vinom stuko i na cis rubaz postavio, svu bi mu bolest odnimjo.
178. Od kreposti scjalvje. Ko bi ie solim griso, bodaz,⁷⁰ usilovagnje od salihosti karvi, prihodeci od puta velika ili truda, ispravi sarze.
179. Ako bih! s vinom pio, svu bi mu utrobu ponovila i grisuc ih na scte sarza, ne dopuscta cira ni kughe.

⁶⁹ Na riječ zapordiš nisam naišao ni u jednoj ljekaruši. Te riječi nema ni u navedenim rječnicima.

⁷⁰ Bodaz, pleuritis (Stul.).

180. Ioscter dobra je s medom kuhana od nemoci katara. Sascto se govori: scto cioviek umira gdi scjalvja raste u vartu,⁷¹ iere toliko je dobra.
181. Ioscter dobra je na ranu postaviti, gdje bi koja jedovita stvar ujela.
182. Ioscter dobra je na prisnu ranu, gdje karv ispravi, da hocje karv pristati.
183. Ioscter ako bi s dobrjem vinom soka gnje usam posmlacena, utrobu cini pristat, kascjalg stara! osdravglja i rebra ili bocka bolesti cini pristati.
184. Ioscter, kako govori, ako bi sokom gnje bjele vlase cesto na sunzu spo!⁷² pozargnjele bi; i toj na uvrucju sunzu ciniti.
185. Od kreposti rute. Ako jh! (ju) cioviek na scte sarza grise, mnogu vid daje ocima, povlaka! i tamnos od ocjuh odnima svojom krepostju. Ruta je vrucje i suhe nature.
186. Ioscter ako bi ju cioviek griso, usdarsci ciovieka cistocju od grjeha; ako li bi scena grise!, usmnascja gliubav nepohotjene.
187. Ioscter ako bi cioviek na scte sarza grise! cesto, ne bi u gnjemu gube narasle.
188. Ioscter ako bi cioviek na scte sarza grise! cesto, cini glav oblakscjati i mosak cini! svojom kreposti. I ioscter ako bi pio na scte sarza, mnogo pomaga sctonku! po prohod isvarci van. I hot putenu ugascuje i kascjalg ciovieku pristati; plucjam pomaga i parsen i velik[oj] nemoci protivi se. I dobra je protiva grosnizi i ko b[i] juh! usimo varenu u listu.
189. Ioscter sokom gnje ako bi smjescjao s'ugljem rusncijem i ostom natirati! glav, i bude osdravgljen od svake bolesti.
190. Ioscter soka gnje ulj u bolecje uho, hocje pristati.
191. Ioscter govori se, kada se igie lascica arvati smjom (sa zmijom), tada najprije grise rutu. Tako dobude smju i potom sna, da je dobra protiva svakom jedu.
192. Ioscter ako b[i] ju skuho s'ugljem, svaku bi boles gnjom privivsci poplatom osdravio.
193. Od kreposti isopa. Usmi isopa i smokava susjeh i meda, i kuhaj sajedno i pij. To je mnogo dobro od kascglja i parsen i komu garlo ismuclo.
[Tko bi] toga pio, cini mu gliste isvarci. I komu voda staje, kapglje u varsi[h] i na plucju, gnjega! takoj, kako je osgar receno: piti cesto, mnogo je dobro.
194. Ioscter ako bi gnjim privio na modrizu, cini obiliti. Takogier ako bi ga u vodi kuho, toj glas cisti i die ioscter dobra je varivsci priviati, operati! (opirati) ogang, koj se sove uscescen[j]a, ciovieku, kako od gube.

⁷¹ Aluzija na *Flos scholae salernitanae*: »Cur morietur homo, cui salvia crescit in horto.« (Dur. 409).

⁷² Očita pogreška. Moralo bi stajati: pro, prao.

195. Od kreposti kamomile. Iest seglie plemenito i mnogo dobro. Ljepa daha kramnu i lisctom i zvjetom. A ima mnoghe kreposti u sebi. Ima je troje pleme; u sebi da samo zvietom mogu se rasasnati. Sva-ka ima kako poslacen zviet, da listom inako imaju. Iest krepost gnje suha i uvrucja. Najparvo dobra je piti, komu bi voda stajala: s vinom kuhana ima krepost.
Ioscter dobra je od kamena i djega! (njega) rasbja u mjehiru.
196. Ioscter ako bi s vinom pjo, stomak nadmen rasbja i prigrisagnje; tako ovieem picem ima bogljesan pristati.
197. Ioscter ako bj [j]uh s medom stukav, tere privio na obras, koj no ima parhutglju obras ili kako no lustre. Kuhana piti oniem dobra je, koj no su pot! (pod) kosciju scjucivi, u kojeh je kolera⁷³ rasbjla, tere scjuti.
198. Ioscter kuhana s vinom i bude piti, cini isvarci diete, koje bi umarlo u utrobi materinoj.
199. Ioscter dobra je s'ugljem kuhana ili s maslom priviti na svaku boles, ili na otok, ili na kugu, i na vrjed, i na cir i na jhne mnoghe bolesni ciovieku, [koje] isvan i snutra ima.
200. Ioscter kadar bih! (bi ju) jedno malo usimo na scte sarza s'vinom, njedna jedovita stvar ne bi gla! (ga) mogla ujestit, ni mu nauditi, kako je smja ili stvar.
201. Ioscter ako bi sascegao, na ranu postavio ili na cir, cini cistiti, one necistocje na dvor isvarci i potesce.
202. Ioscter vele dobra je od bolesti glavne, gdje bi glava otesckala od vrucjosti, ili od ognja i od grosnize.
203. Ioscter postaviti u ljhxii! (liksiju), tere gniom ismjo i oblosciti skuhana selena u listu. Ako li nije je! (nije) selena, a t[il] juh utuzi i potopi, tere gnjom glav oblosci i peri. Njedna nje! (nije) boglja stvar tomu.
204. Ioscter od zvjecja gnje ucini ungvientarizu⁷⁴ s'ugljem od masline i var[i] ju na sunzu. Dobro je masati otok, gdje jeh! u kosti, ili na ogang ili scegao od bolesti glavne; i hrani⁷⁵ gnim natirati.
205. Od kreposti koromaceve. Govori: koromac [je] uvrucj i suh. Dobar je ocima, da ismiva. Ovoje seglje grisuci oci cisti.
206. Ioscter sok gnjegov kuhati sarcjanom vodom velika gljekarja jest, uvlasctito od ognja. Pomaga bubregom i legiam. Navlasctito ko-rjeng gnjegov u vinu vari. Od pome⁷⁶ odisgare dobro.
207. Ioscter ciovieka pomlagjuje, koj ovo seglje ije; starjem gljudem vele prudi.
208. Od kreposti parscinove. Parscin (peršin) jest studen. Ako ga cioviek cesto ije, vodu cisti! (cini) ishodit. I od kamena, variv i pij cesto.

⁷³ Por. br. 67.

⁷⁴ Por. notu br. 11.

⁷⁵ Hraniti, spremiiti.

⁷⁶ Pomama. (Stul.).

209. Ioscter dobar je jestit raskasanikom,⁷⁷ iere cisti svojom kreposti hadi i pohot putenu ugascjuje.
210. Od kreposti kopra. Govori: kopar seglje, govori!, naiparvo kada ga scena ije, obilno mljeka daje.
211. Ioscter ako bi ga nemicniku! (nemoćnik) po trikrat tri ciasce popio, otvora sarze ciovieku. Udi ocima, odvecje jieduci uvrucje.
212. Ioscter poparscju! (poprživši) sjeme gnjegovo, tere mirilisati, ciovieku uvrucjost od ocjuh odnimluje. Ili od sime (zime) ili od studeni to je dobro od glavne bolesti. Scilam daje prost, ilascinu (vlažinu) i simu odgoni i studen.
213. Od kreposti locika. Govori se, da ima locika krepost studenu i vlasnu. Kожu! (ko ima) jed, cini mu pristati. Ako bi imao veliku uvrucjinu u sebi, mnogo prudi. Stonku! (stomak) ciovieku i tarbuhu (trbuh) mehscjava. Da [je] ioscter boglja svjem recenjem kuhagnjam! (kuhana) jestit i boglja sa stomak neoprana gristi i vecja gljekarja u gnjo[j]. . I ako bi sjeme gnje io s vinom, dobro je od utrobe.
214. Ioscter dobra je gristi sceni, koja djete doj[i], iere objeno (obilno) mljeka daje. Udi ocima, vid sastupa.
215. Od kreposti metvize. Popravglja i kriepi, stomak usdarsci ciovieku od bluvagnja i gliste ismecje. I ako bi se satrulo mljeko sceni, da je privije na sasas. I bude mljeko.
216. Ioscter ako bi soka gnje, smjescav s medom, postavio u uho! dva bolece!, boglje [će] biti ciovieku.
217. Ioscter ko nejma ista! (čista) jesika na govoregnje, usmi metvize i natira jesik cesto i hocje imati slobodan jesik i riec.
218. Ioscter ako bi scena pila s mastom mocno varenjem, koj [je] mast varen dotle, dokle bude gust, cinih! (čini ih) harlje poroditi i ranje.
219. Ioscter ako bi selenu postavio megiu sire, ne bi se isqarili, ni se molzi uvargli.
220. Ioscter iesu mnoga plemena metvize recene. I one metvize jesu raslikoga objcjaja, raslitieh krepostih i dobrotu. Metviza visoko raste, a ima ljep dah. A ima ovu krepost: ako bi [j]uh ciovieku u vinu vario, na scte sarza pio, oni dan ne bi se mogo njednim picem opiti; ako bi [j]e postavio megiu svite,⁷⁸ ne bi [j]e molzi isgrisli.
221. Ioscter ako bi [j]uh sutra na scte sarza griso, svaku vognju isakno! (izagno) bi is [s]ubi, gnium taruci, gnje krepostiuh i rasumom, kako je sparva receno.
222. Od kreposti komonike, koja se sove svjem segljam mati.⁷⁹ Komonika seglje iest vele dobro i ima mnoghe kreposti. I dobra je u sebi, a navlascitio pomaga scenam od gnih nemoci. I scena, koja ne

⁷⁷ Raskalašen. (Stul.).

⁷⁸ Svita, panno. (Stul.).

⁷⁹ S riječima: »svjem segljam mati« tačno je određena arthemisia, jer je njeno latinsko ime: »mater omnium herbarum«. (Dur. 47).

- mosce poroditi, ako bi umarło diete, iscjasło! (izašlo) bi na dvor. Od svake stvari dobro je: isrebrjeh, od twardosti piti varenu. Ko bi privio na oci, polesan! (bolesan) bi mu ukrutio.
223. Ioscter od glave. Ima iskopati korjen gnje, isjezatj [j]uh na drobno; oprao, ima juh variti u bjelomu vinu ili u ostu i potom proziediti kros cist rub[ac], tere glav mi[j]! uvrucjem mocno paka gnjom saviti i leci na posteglji i lescjati dokle voda isc gnjega pogje, do jednu uru ili vecje. I toj ima sa tri dni ciniti. I osdraviti hocje.
224. Ioscter koja scena poroditi ne mosce. S ostom vari, neka se ustoj, pak pij smlacivsci. Ima skoro poroditi piuh! (pijući ju); i od grosnize p[r]ie nego pocne trestit.
225. Ioscter s maslom stuhsci na voglje⁸⁰ priviti i s vinom piti, u kom vinu uvri. Mnogo je gljekarja u ovom vinu.
226. Od kreposti koprive, koja se sove magnja.⁸¹ Ako bj [j]uh cioviek s'ostom io neslanu, modriže, stomak ocistila bi; i karv u stonku umarla bi i dohode ciovieku, kadar seleno vocje ie.
227. Ioscter komu su piegocje ili kako no zarne kapglje. Priviaj bokvizu i natiraj gnjom i sokom gnje imaju poghinuti piegocje gnje! ciovieku. I dobro je priviti na jsego stuhsci s bjelanze[m] jajnjem, tere staviti na iscegao. I sokom gnje od bolesti uha: unutra i ranu i krastu ima ocistiti; i komu ciovieku oci potjecju ili obuhnu, usmi soka gnje, tere namasuj. Hocje osdraviti.
228. Ioscter na ranu priviti, die no karv tece od utrobe i od grosnize i! (u) vinu variv. I od cira, djeno se na obrasu savarsce, usmi meke vune i savi[j]. Neka stoji sa deset dana.
229. Ioscter ako bi cioviek imao bolest na noguh od velika puta ili nascjugljena, kojagodi bi bolest od trudova, usmi bokvize i rastri zieljem s vinom. Hocje boglje biti priviavsci na bogljecizu.
230. Od kreposti apuma (apiuma). Soka gnjegova smjesi s bjeljem s! kruhom i ucini kakono pomast i privi[j] obnoc, dieno ciovieku oci potjecju ili podimaju. I gdjeno boli i odtjece sisa, privi[j] apja. Scile unutargnje otvora van; i od kascglja id! (i) ko vracja i pi[j] ga. I od nadimagnja, i od smijne ujed, i od bjesna psa, id! (i) ko isgubi obras od nemoci, i od grosnize s moracjem, i do nadimagnja slesene, i od cira i koja se scena pokquari, usmi polegima, i vari u vinu i pij. U kojoj ostalo odjelo [i] ima se ocistiti: ovoi piju. Ako li ne ocisti voglju, ima umrjeti, ali mnogo boglje ti da varvih⁸² ne daj ga piti, ier cje isgubiti diete. I dobro je koga je uscla karv, tere je pomankoj! (pomanjkava), i od kascglja i od kughe s vinom piti. Sdrav budesc.
231. Od kreposti sliesa bieloga. Ako bi zvjetcja gnjegov[a] varjo sitom mednom, tere na ranu priviao, priposcjv! mnogo. I dobro na! ranu cisti.

⁸⁰ Volje, collo. (Stul.).

⁸¹ Urtica urens.

⁸² Varvih, mnogo. (Stul.).

232. Ioscter dobra je od svakoga uboja. Stuzi korjegnja gnjegova salom starjem i smole smarceve i privi[j] dieno te boli. I od kughe: i toje! trebuje priviati toplo na bolest. Od utrobe: piti korjegnje gnjegovo u vinu variv. Od kamena: koriegnje gnjegovo i od mnosjeh nemoci, koje [su] u mjehiru. Od osebli: s'ugljem priviti. Od slesene, gdjeno je odtvarnula; i sascegavsci prahom onjem sipati ranu jedovitu. Od ujedi, kojegodi pogane ujedi ali smijne i kgdjeno! slesena otarnula: pi[j] ga s'vinom.
233. Ioscter dobra je od svjeh recenjih bolesti.
234. Od kreposti tuscta. Ima uvrucj. I dobar [je za] one ke! (mnoge) bolesti, ko bi ga io i pio. Dobar je jest i pit od utrobe i komu odisdo karv tece. Toj on svojom krepostjuh ustavglja.
235. Ioscter dobra je gristit od oskomina;⁸³ taj cias pristanu.
236. Ioscter pi ga, komu je bolest u mjehiru.
237. Od kreposti sctavglja. Uvrucje nature. Ko ga ie, stomak krjepi i cisti, vietar obnoc isgoni. I od ciovieka, koj bi koju boles u [u]stjeh i u subjeh imo, hogiaje ili s'vinom ili s'vodom variv.
238. Ioscter koga uho boli. Usmi sctavglja i privi[j] mlakjem okolo uha i pristane bolest.
239. Ioscter dobar je kuhan u ostu korjegnje gnjegovo priviti na srebar ili na slesenu, gdieno otjece ili nadima. I od kamene, [a]ko su pod koscj u suclivi (žučljivi).
240. Od kreposti [s]poriscja. Vari s vinom i pij, komu su! (se) pod koscj scjuti; cesto pij.
241. Ioscter s vinom priviv od svakoga jeda, i od otrovih, i od grosnize i na ranu s vodiuh. Od grosnize tri: korjena s liscjem i postavi, da iskisne s'vodom i pij prie nego pocne trestit; od cetiri;⁸⁴ kine korjena i pij, kako osgar receno.
242. Ioscter tri krat po cetiri dni.⁸⁵ Ioscter ako cjesc da se vesele gliudi, gdie su na svanjuh ali svadbi, usmi sporiscja i svari u vinu i pokropi po gnima. Bude se veseliti i radovati.
243. Ioscter ako hocjesc posnati, hocje li nemocnjh! (nemoćnik) ustati ili umrjeti. Ponesi u ruku sporiscja odtajno i pros ih. Nemocnika [zapi taj]: brate kako si imasc? Rece [li]: dobro, imasc sciv biti. Ako li rece: slo, toj nje ufano gnjegovo sdravglje.
244. Ioscter od glavne bolesti. Ucini vienaz od gnjega i postavi na glavu. Ima bolest minuti.
245. Ioscter bolesan u parseh, vjetar u boku: gnim priviti topljem.

⁸³ Oskomina, torpor, stupor dentium. (Stul.).

⁸⁴ Groznica tri, malaria terzana. Groznica od četiri, malaria quartana.

⁸⁵ Formom izgleda ovo početak nove, nedovršene preskripcije, ali vjerojatnije je, da je to završetak prethodne preskripcije, jer preskripcije ljekaroslovlja ne počinju, već završavaju sa uputom, kako se lijek ima uzimati.

246. Ioscter kunize i betonike, toj iest svrabaz⁸⁶ i sporiscja. Stavi svakoga jednako, svari u vodu. Niscto nje boglje od kamena cioviek.
247. Od kreposti rosopasti. Ocima dobra. Kadar bi lastoviscjem oci isvadio, opeta bi ovie[m] seglje[m] lastovica povratila. Toliko je dobro ovoj seglje. Tikle voda n[j]e ocima masati, vid daje i ocisti oci.
248. Ioscter dobra je na sub postaviti, kadano boli.
249. Ioscter kada bi satarvsci listje ne (nje) s'vinom bjeljem, tere ucinio kakono pomast i privi[o] gdieno boli, koja grubocja bila na puti ili na obrasu ili piegocje, ima jh snimiti. I dobra je piti od poscegli (požegli), kada se unutra poscesce (požeže).
250. Od kreposti betonike. Variti i piti: od kamena i satora vodenoga; i odriv s medom isnutra pomaga.
251. Ioscter dobra je, kada cioviek u oko ubjo ili okolo oka.
252. Ioscter usmi soka, ismjescaj s'ugljem ruscicnjem, koje se po mesctri cini, uli[j] u uho. Od bolesti uha to je dobro.
253. Ioscter usmi betonike, isusci i satri na prah. Ovi prah kuha je! (se) s medom. To je piti dobro ili jestit od kascglja, i od slesene, id! (i) ko tesko disce. Mnogoje bolesni od stonka odsdravglja.
254. Ioscter listcja gnjegovo! dobro je priviti stuhsci od bolesti ocjuh i po taj put dobra je piti, komu karv na ocjuh stoj; ima karv snjmiti, aj! (al) ocistiti.
255. Ioscter dobra je od grosnize. Dva diela betonike, a treci bokvize i svari poliepiv i pristavi nekoliko meda. Vari u bielomu vinu i pij toplo parvo nego pocne trestit. Po tomu prikri (pokrij) se mnogo, jeda se moscesc osnojiti i budesc sdrav harlo. I dobra je prah gnje i suscju piti pridobrivie[m] gliudem: i od otrovih i od jeda, navlastito sieme gnje. Ako bih sa bobovo sarno usimo betonike po veceri, cini mnogo dobro i stomak krjepi mnogijem nacinom.
256. Ioscter ako bih nascjo (našao) smje lesceci, tere ucini kakono krunu, tere obastro one smje, ne bi mogla njedna poci nikuda; ondie bi se na onomu mjestu isbile megju sobom. Toliko je dobro ovo seglje. I ko bi se ubjo, usmi orignja i uglja i osta i sierivnu vunu, da ono popie, pak postavi i privj, gdieno se cioviek ubio ili pars rasbjo. To je dobro i onujh! vunu na oni uboj, neka karv popie.
257. Od kreposti sctira. Dobar je od ognja perviza. Priviti varen ili sirov stuhsci od gute dobro.
258. Od kreposti boscjura. Ko bi ga varjo i pio ga, pomaga jetram i bubregom. I ako bi boscjura vario i primiesciao od mendula tuce-nieh mocno, tere scena pila zviet gnjegov, usdarsci od utrobe dobro.
259. Ioscter komu je boles u mjehiru, varivsci u vinu i piv cestu; i tako cestu cineci i od kamena i oda svieh slih sana, koj prihode u noci. Dobro je pri sebi nositi od velike nemoci tiekle mlada djeteza; to

⁸⁶ Mjesto svrabac moralo bi stajati srpac, jer srpac je betonika.

je kuscjano. Takogier sjeme gnjegovo pri sebi nositi od velike nemoci.

260. Ioscter usmavsci petnes sarna gnjegovieh zargljenieh, dobro je popiti sceni, od koje saljh zviet ige (idje). I boscjur je tvoga! (troga) plemena. Jedno je scenaok, a drugo scenasak, scto je magnjega rasta. Govori se, da je korjen vecjega boscjura dug dvje pedli (pedalj), a debeo kakono parst, a magnjega boscjura ima biti korieng gnjekoliko strukov. A t[i] je boscjur dobar piti sceni, koja [ima] poroditi djete. Da pie s'vinom, iere cisti one necistocje, koje ostanu u gnoj untre.
261. Od kreposti tarkuna. Ima krepost uvrucju i suhu; i dobro je u sebi. Ako ciovieka usiluju subi od studeni ili od velizieh slina, usmi, grisi onoj seglje i scvataj! (žvakaj) u ustjeh. Dobro je, komu se nadima jesik, kao od vlaghe, tere ne bude slobodan. Toj takoj cineci od mnosjeh bolesti, koje ima cioviek u ustjeh.
262. Ioscter dobra je iestit s medom i piti onjem, koj imaju veliku nemoci!, tere jm veliku polascinu daje.
263. Ioscter dobra je, ako bi ga u uglju kuho, tere gnim tjelo namaso. I od grosnize: svu ti nemoc odnimglje. Takogier masati tjelom tjem, koga legia bole.
264. Ioscter ako bi sve tjelo namaso tako ovom pomasathh! (pomasti), ucinio bi ciovieka otvorena; i otvori ti skrovite scile, isnutra popuhoti cini i cinec puot odtvoriti, koj se kako udarvenila; tako ovo masagnje, mocno ruke taruci, prignuo prigrje vidje!? i sahran[j]uje tjelo od studeni i ne da simi nauditi ciovieku taj! tako ova pomast.
265. Ioscter govori, da je kamen papru i sisibru u gljekariah.!!!⁸⁷
266. Od kreposti papriza, koj po semjah raste. Malahni ima mocjan dah, kako da pali u ustjeh. Ima krepost uvrucju i suhu. Usmi ga, istuzi ga s'vinom, ismjescjaj s'ugljem ruscicinjem i masci celo (čelo) ciovieku, koga glava boli i pristane bolesan.
267. Ioscter ako bi scegao, njedna bolescjan, pace smja, njedna adovita stvar ne bi mogla ostajati, gdie bi oscjutiela! (oćutjela) gniegov miris, ali dah gnjegov. I sato mnogo je dobro jestiti scetelizam, koje na poglju tesce (teže); ako legu spavat gdiegodi na poglju tako i ne smje se priblicjati k nim, gnjim nauditi, ni smja u usta ugljesti. I mnogoje stvari ima vodu na dvor pusctati. I dobra je s medom jestit, koj karviuh bluje. Dobra je s'vinom svariv od bolesni i od nemoci mnosjeh.
268. Od kreposti bukloscja. Dobar je piti i varen u vinu od kolore⁸⁸ zargliene i zarne, koja ciovieka mnogo scesce unutra. Cini [j]uh iscistiti. I ako cioviek oni! seglje cisto! (često) jo i pio, vlaghe sle cini iscistiti.

⁸⁷ Konstrukcija je ove preskripcije nejasna, očito pogrešna. Njezin bi smisao morao biti: za kamen je ljekarija papra i sisibra.

⁸⁸ Kolera nije samo naziv za žuč, već i za svaki drugi humor. Ova je preskripcija potpuno u skladu sa Durantom, koji kaže, da buglosa liječi sve bolesti, koje proizlaze: »da humori adusti e melancolici«. (Dur. 79).

269. Ioscter ako bi u vinu variv po kuci okropio i poscteglju, djeno bi bila gosba, cini gljude veseliti i radovati na sobetu.⁸⁹
270. Od kreposti markvize. Ima u siemenu krepost i u korienu. Gnje ko bi isvario s musom⁹⁰ mednom, to je vele dobro piti od slesene, bolesti jetra i plucja, i probodi i od sapn[j]e utrobe. Piti varena u mljeku, jestit od rane.
271. Ioscter komu jajza otjecju, dobra tomuj protiva. Ko bj [j]uh io ili pri sebi nosio, ne bi mogla smja nauditi.
272. Ioscter dobra je piti ali jestit sceni od bolesni, koje scena ima u utrobi, tere se nadme. Cini se kako prisobna biglja i toga je dobra ovaj! markviza.
273. Od kreposti omana. Ima krepost suhu i uvrucju. Ako bi [j]e scena pila, ako bi djete umarło u utrobi, cini na dvor isvarci.
274. Ioscter cini vodu pusctati.
275. Ioscter ko bi bio satvoren, cini ga otvoriti u tarbah! (trbuhu).
276. Ioscter listcje gnjegovo. Dobro je listcje priviti na legia od bolesni bubrescne ili djane! vareno u vinu.
278. ⁹¹. Ioscter korien gnjegov isuscjusi, istuhsci i prosiavsci, s medom io ili pio, to je od kascglja.
279. Ioscter od prjedora. Usmi soka gnjegova i rute ismjescjav sajedno i pi[j]. To je dobro vele.
280. Od kreposti macviza, scto se sove maciz, a jest modri lilan.⁹² A ima suh i vare.⁹³ Na ranu. Usmi koriegnja gnjegova, i iskriscjaj, i ustakni na konac i obiesci! (objesi) u suhu mjestu, da se isusci u sjeni, pak suho korjegnje tuzi, tere hrani tjih! prah. Dobar je od mnosjeh stvari. A najprije dobar je ciovieku od kascglja piti s'vinom. Piti i cini ciovieka spati.
281. Ioscter ako bi ga pio s'vinom, ako je koj gnjo! (gnjio) u sarzu, cini ga isvarci ili koje prigrisagnje po sarzu, cini pristati s'vinom piv ili s'ostom. I sva ova seglja dobra su od jeda, i od otrovih, i na ranu priviti prah gnjegov.
282. Ioscter usmi praha ovogaj! s medom, gdjeno je meso sasclø s kosti i bila gola kost, postavgljaj na kost, pak oviem prahom posipaj. Ima meso narasti, opeta kost pokriti.⁹⁴
283. Ioscter usmi ovogaj! praha dvje cesti, a trecu cest seglje, koje se sove elebor onu!, ali naski cemerika.⁹⁵ Oboga na sitno istuzi i prosjana s medom ismjescaj i masci obras ciovieku, ali privi[j] dieno su piegocje, kakono legiava (leća) sarna ili kojegodi ine gruboc! Ciovieku ima ovoje snimiti grubocje.

⁸⁹ Sobet, convivium. (Stul.).

⁹⁰ Musa, succus. (Rj. J. A.).

⁹¹ Numeracija je pogrešna. Br. 277 je preskočen.

⁹² Iris germanica.

⁹³ Var, calor. (Stul.).

⁹⁴ Por. br. 81.

⁹⁵ Čemerika je redovitiji naziv za Veratrum, koji je sličan heleborini i s kojim se heleborina falsificirala. Po Jib. je naziv za heleborinu čemeričica.

284. Od kreposti zenatraviehl,⁹⁶ toj iest kitiza. Ako bj [j]uh cioviek u vodi kuho i pio potlu (poslije) na scte sarza, toj od grosnize cioviek u svagdagnje ugascjuje cioviek uvrucjost grosniznu i sva isnutargnja cioviek u odgoni i stonka i sve slo ismecje. I dobra je na staru ranu priviti. Cini svoditi i sarasti.
285. Ioscter digodi scile bole, tere ovieem sokom gnje isejam (ižam) ieseni i hrani. Ovi sok oda svih recenjih nemoci dobar je. Rastvoriv s'vinom i piti, i s'vodom pij.
286. Od kreposti seglje! prid kojem diavli bjesce, koj se sove pericon, toj iest goraz ipericon ali fuga demunom (demonum) segljem. Ove krepostia jest studene nature. Usnavsci zviejca gnjegova i zviejca lilianova stuhsci sajedno primiesi k njemu vina slatka. Sgriav privi[j] na otok, gdieno je otok osdal, ili komu bi jajza otekla cioviek u primiesivsci k njemu tamjana, mosce ti iszieliti. Toliko su dobre gnjegove glavize, i [a]ko bi tko gnimi privio; ali gnje! (nije) dobro vele piti, iere cioviek a saduscjuje. Dobro je u vinu piti, [a]ko su pod koscj u scicivi! (žučivi) i tko bi imao koju bolest u mjehiru ili pregrisagnje na sarzu. Mnogo je dobro ovo seglje stuceno soliuh priviti na voglje, gieno bi cioviek u volav bio. Cini voglje sarasti i poghinuti. Od bolesti garla gljekarja. Usmi barsctana liscija, tere ga satarusci, pak onjem svarivsci [u] mocnu ostu usimaj u garlo. Ne proscdiraj, nego hugiaj siemo tamo.
287. Ioscter dobro je pasvize. Stuzi i privi[j] okolo garla, gdjeno bi.
288. Od saduhe. Iscesci liscije plucje u novu lonzu, tere smjesi s medom i proscdri. Sdrav budesc s bogom.
289. Od kamena. Usmi od brasca (prasca) vode, tere skuhaj u kruhu. Poslie ie oni kruh gnjekoliko krat. To je dobro od kamena.
290. Od kreposti miscjakgnje. One imaju [krepost] od sauscizne. Parivsci primiesi malo uglja. Hocje oplasnuti privivsci. To je kuscjano.
291. Od kreposti jagoda smarcevih sa nacinegnje glasa garla. Usmi svako iutro, kadar ustanesc tri sarna smrekovieh, a simi pet i bude ljep glas. To je kuscjano.
292. Od kreposti goruscize, i hrena i djeticjeva mljeka. A to je dobro od gluhocje uha. I toj da se postaviti! sajedno, i da se usme kros cis rubaz i da se ulje u uho.
293. Od kreposti jasena. Usmi i nastrusci (nastruži) kore i postavi u vodu. I davaj onu vodu kako scem! (kokošam) i piplicem i necje mrjeti. Takogier i cioviek u dobro piti od nemoci i otrovi.
294. Ioscter ako je dobro gnjesdo osteno. Usmi vodu dascdevu i vari ujedni! (ujedno) ljepo, pakere uli[j] onu vodu, gdieno bio ozat. Hocje biti ozat kako ogang. To je kuscjano, jest.
295. Od kreposti koprivna sjemena. Komu je pluska ali sardoboglja, usmi sjemena koprivana, isusci, tere paka satri i davaj u cemugodi. I bude boglje.

⁹⁶ Centaurium, erythraea centaurium.

296. Ioscter ako cjesc od pluska isljeciti. Usmi jedno jaje, tere ga svari kruto, pake ga oguli, tere ga ustakni na rascjan, tere varti. Ispezi mocno, pake nabazaj cesto noscem, tere ga nakapaj cistjem kruto, tere ga rasresci uvrucje na cetiri djela. Isje! scestoka osta i ustavisc plusku i bude boglje, komu je odavna sardoboglja.
297. Ioscter usmi od kopriva sjeme, tere stavgljaj koskosceno! (kokošima) i megiu i hocje nositi, kadar jedu.
298. Gljekarja protiva smardecju i martvu. Usmi gnjile bjele od peci (peći), koja no je gorjela pec i satri s ostom. Usmi krastaviza. Jednako cini. Toj kuhaj sajedno i proziedi kros cistu karpu i usmi treci dio otogaj. Ismjesci s ugljem, istom! (i sitom) mednom. Privi[j] dva krat ili tri krat. Sdrav budesc.
299. Ioscter otogaj. Usmi rute i gnile bjele od peci i postavgljaj nova!?, tere scesci, ismjescjaj sajedno, tere privi[j].
300. Ioscter koga glava boli. Usmi artimascje, nascki komonike⁹⁷ korjegnja, tere operi ljepo, paka vari u vinu ali ostu. Kadar bude dobro vareno, proziedi kros cist rucincic, paker glavu, kruto paker! istari rucinikom kruto i savi[j] glavu rucenizi,⁹⁸ dokle se osnoj glava. I toj ucini trisc ili cetirisc.
301. Ioscter usmi od afia (apia) i od koromacja siemena, tere satri sajedno, pakere piv u vinu na scte sarza, u vinu piv; oni dan opiti! (opiti).
302. Ioscter apjeva siemena stucena variv u vinu i pij probiva! (protiva) kascglju i probiva! svakoj najedi iadovitoj.
303. Ioscter ko isgubi obras, navlascito od nemoci kogodi. Svaki dan blagavi! (blaguj) apja. Dobar liek od kughe, dar! (jer) cioviek sencia⁹⁹ od gnje. Usmi jagoda od barsctana, koje su targane decembra. One vagljaju sa svu nemoc, sascto su decembra srile; tere jh vaglja isusciti u sjeni, tere jh istuzi, paka oni prah vaglja piti. Ako je s kughom ogang, vaglja piti ovi prah u vodi; ako l[i] je studen nemoci!, vaglja piti s varljem vinom s ja[j]zem, tere se poslie ukriti, da se osnoj. Ako se osnoj, tada ga cje otvoriti osdao. Ovo je sveti liek, sascto je provano vecje puta ova stvar.
304. Od scjatike. Usmi scjucize selene, koja oko dracje raste i usmi tri kutle mavasje¹⁰⁰ ili vina bjeloga, tere stavi u lonaz. Sve neka uvrj, ma da je sadusceno. Da uvri dva djela, a treci neka ostane, tere da pie nemocnik po scmulic (žmulić)¹⁰¹ na scte sarza do devet puta. Provano je ovo.
305. O[d] dalaka dobro je. Usmi govegju jednu slesenu uvrucju, tere stavi dje te boli. Neka postoj dobre!. I bude boglje. Ova duha ne daj u celi, tere isparsci na prosugli dokle prah bude, tere tuzi.

⁹⁷ Ponovno potvrda, da je komonjika arthemisia.

⁹⁸ Ručnik.

⁹⁹ Sencsati, spaventarsi, horrere. (Stul.).

¹⁰⁰ Specijalno vino.

¹⁰¹ Čašica.

306. Ioscter salademelle¹⁰² i gljescnika. Satri [i]j, tere jh istuzi varlo, paka sve u jedno smjesi. Privi vecjer. Do sutra neka sctoj! (stoji). Toj cini, do scesc (šest) puta privi[j].
307. Od smijne bolesti, koja u noghe udara. Usmi dvje smje, te jm glave odsjezi, a gnjh svari harlo, tere mas skupi, tere masci po nogah. Varlo je dobro i toplo vaglja darscjati.
308. Od kreposti od sciscjaka hrastovieh. Usmi jednu scisku, tere jh rasresci na cetvero, tere jedan dio usmi, tere istuzi. Ovoj paka poda[j] ovojl nemocniku od proboda, da popie na scte sarza, ier [j]e provano.
309. Ovo su ljezi od flusa.¹⁰³ Komu je flus, rasgrie opeku, da je zarglje-na, tere istuzi mastike, paka ucini okruglo knighe dobre, a opeku poli[j] ugljem, neka se sadimi, tere stavi knigu na opeku, a svarhu knighe uspi mastike tri drama, malo magnje, malo vecje, tere na pupak privi, kako tarpieti [možes]. I spomoci Boga i Svete Gospe bude boglje, sascto se kuscjalo tolike pute ti ljek.
310. † † † Od Flusa s bogom dobar ljek. Komu velika karv tece osdo, usmi nekoliko markatugnia, tere jh isresci odisgara, kako moscesc isvarci isresav sredinu, tere poslie natopi voska. Kadar bude puna, tere je poslje ovi! ukucine, tere sapreci u scerav, neka se dobro ispecie, tere daj nemocniku na scte sarza markatugnje, sascto boglje.
311. S bogom boglje † nemocniku od flusa. Vaglja azaliti!¹⁰⁴ vodu uciniti, da se u gnj svemu vari i da je pie s vinom i da je pie trem-pano¹⁰⁵ s vodom. Dobro mljelo kravje zielo, tere na gn azao gasiti do pet puta, tere onako vrucje nadroboti cista hljeba i sira nagratar, tere vrucje iesti varlo je dobro.
312. † † † Od Flusa dobra gljekarja varlo. Usmi tri jaja freska¹⁰⁶ i usmi voska cista, ljepa, koliko sa jaje, tere rastopi, natari, tere uli[j] na vosak jaja, neka se uprigaju, tere daj nemocniku, neka isje na scte sarza, ako je odafna! (odavna). Ako li [j]e freska nemoc, uli[j]mu i malo osta, tere neka jede na scte sarza; i da ne je (ije) niscta. Dobro je da vecje, kadar tio! bude iesti, najparvo mu istuzi is osta cencefilal?¹⁰⁷ tere ispezi dvje fiele¹⁰⁸ hljeba, da se upeku, ma ne isgori varlo, tere stavi u vino, pak pospi, tere daj isiesti nemocniku. Da se ciuva od [d]isordena,¹⁰⁹ sascto je sveti liek ovo. Provano je.
313. D † obar liek od flusa od karvi. Usmi ciagia cistieh, tere prosi[j] [j]e ljepo, paka usmi jaja, tere samiesci ove ciagie, te oblosci sve

¹⁰² Herba salademelle nije poznata. Nije isključeno, da je to pogrešan prijepis: salate male, koja ima prema Durantu specifično antiflogističko djelovanje. (Dur. 106).

¹⁰³ Krvotok, fluxus sanguinis.

¹⁰⁴ Azao, acao se u Dubrovniku naziva ocal. Acalita voda je prema tome ocalna voda.

¹⁰⁵ Tal. temperare, ublažiti.

¹⁰⁶ Tal. fresco, svjež.

¹⁰⁷ Gjengjenfil, neki cvijet. Po svoj prilici grčka riječ, koja je u naš jezik došla preko turskog. Ušla je i u narodnu pjesmu: I četiri struka gjengjenfila. Nar. pjesm. herc. Vuk. 207. (Rj. J. A.).

¹⁰⁸ Tal. filo, nit, oštrica, tanki odrezak.

¹⁰⁹ Tal. disordine, nered.

- petenale;¹¹⁰ ucini, da je ovo koliko taljer, tere privi[j], neka sctoj! (stoji) dan i noc. Na scte sarza usmi jaje frescko, tere ga ispezi u srednje doba, tere u gn uspi tebescira!?, tere ga isje (isjedi). Dobro je. Uspi, ako li ne mosce, a pi[j] vodu varenu od viscniza, da su viscne varlo varene, tere onu vodu piti vaglja svegier, sascto je dobra sa ovaku bolest. Ove ciagie vaglja tri puta saviati jaja.
314. Od bolesti od sarza. Dobro je varlo sa stomak i sa utvargiene od sarza. Usmi celignje, kadano med vare, tere ostane celina uvrucja, tere vaglja gnju poviti od sclicize do stegana, da je svuda ukolo celina na tjelu. Najvecje neka se pari svarka! (svrhu) koscjuglie i svitiza, ma vaglja da privje kako mosce tarpieti i da darsci dvie ure, tere ukrit varlo, da saspi, da se osnoj. To je kruto dobro sa sarze. Stiskuje.
315. I obra! (dobra) su jaja u ostu privarena. Dobar ljek od sarza, od salihosti od karvi osdala. Usmi inkubara, ovo se tarski sove. Ovo vaglja istuc, tere iesti u jaje miescto soli. Vaglja ovo jestit ujutro, vecjer do osam puta. Ovo ustavglja karv svojom krepostiuh, ako Bog da.
316. A koga subi bole, usmi trave podbiela i soli, tere isatri, tere stavi na sub, die te boli. To je kuscjano s bogom i svete Gospe.
317. Komu je liscjaj. Istuzi skla i posipaj liscjaj; i bude boglje.
318. Od kreposti marce. Mnogo je dobra od bolesti noghe, kada se ubje cioviek, tere se nie rana otvorila. Usmi marce, tere svari u moru, tere savi[j] onom marciom nogu, kako mosc tarpieti. Komu se od-tvoriti na ranu!, svari marciu u vinu, tere goljem umivaj onim vinom, marciom saviaj ranu. Cini, da se varu kako meso govegie i boglje bude. To je kuscjano.
319. Od bolesti od grosnize. Usmi najparvo devet babura, drughi dan osam, treci dan sedam, a cetvrti dan scesc (šest), peti dan pet, scesti dan cetiri, sedmi dan tri, osmi dan dvie, deveti dan jednu. I toj vaglja u kasctennoj! (krštenoj) vodi rasmuit, megiu parsti satarti rukom. I toj vaglja na scte sarza iesti. I bude boglje, sascto je provano.¹¹¹
320. Usmi cela (pčela), tere jh isparsci, da se ucini prah, tere istuzi na prah. Ma vaglja ovo u novu lonzu sajedno skuhati i pomasci medom onuda, kuda [je] uho! bolest.
Od svraba. Usmi drama dvadest soli zelize,¹¹² a dvadesti sumpora, a dvadesti klaka nova masla cista. I to vaglja sve ujedno smiesciati, tere dobar ogang nalosciti, tere se ugriati prema ognju varlo, paka sve kraste racesati, da karv udri, pak se masati.
321. Od scjutize. Usmi ambru sciutu, istuzi ambru i usmi staveglja i usmi; popi[j] na scte sarza i pij. Usmi sctavglja, istuzi ga i privi[j]

¹¹⁰ Tal. pettorale, prsi, grudi.

¹¹¹ Poznati lijek narodne medicine u Dubrovniku. Spominje ga Kaznačić u svojoj disertaciji, kao i Aquilini u Kućnom liječniku.

¹¹² Sal in toto.

- ga na sarze, na oscicizu na peci (peći), a drughu nasadat! (nazada) suproc gnjoj. To je dobro.
322. Od bolesti osalihosti od karvi, prihodecie scenami vodu pusatom.¹¹³ Usmi pastuscine, koj pastuh nesna kobile grieha, tere usmi pastuscine, tere isusci pake davaj u menestri¹¹⁴ bravgljoj, u jusi koliko da uspesc. Spezi [j]e i povecie! tra! (za) tri jutra i veciera. To je provano. Vaglja ovo istuci (istući); kako muka da je sitno.
323. Sa posnati hocje li jedna scena poroditi musko ali scensko. Usmi gnie vode i varsci u gnju pet sciaka paglia i cini, da stoji cetiri dni unutra. Paka vigi (vidji): ako se savargli zarvi, hocje poroditi dieticja. Ako li ne budu zarvi, tada ne. To je provano. Komu je kolika, aliti sceludaz, usmi uvc'je zrievo, tere ga malo sgrie u rukah ili is dagljega suproc ognju, tere ga! opasci nemocnika nime. I bude boglje s bogom.
324. Od sceluza. Dosovi viesctu scenu, koja umje ljepo potart po sarzu. Neka tare sa sve cetiri strane, a najveće s one, s koje boli. S lieve strane bolesni tari pupku!. Kadar vidisc, da je na miestu, svi (savi) mahrumu! ovako savivsci [j]uh ili u okolo tere rasgrie dno nova lonza, pak stavi na pupak sa po ure. Kadar skinesc lonaz, stavi giimak s one strane, s koje te boli. Poslie opasci hutom varlo, tere ga pokri[j], jeda saspi i neka se ne disce do pet ura. I bude boglje. Provano je.
325. Koga glava boli od sime. Usmi i pusti karv od scile od glave. Poslie usmi rakie dobre, ter sgrij [j]e, pakaj umivaj glavu. Ovo je provano.
326. Ako hoc (hoćeš), da se prokine postima,¹¹⁵ usmi gnusa od goluba i sapluna zarnoga. Koliko jednoga i toliko drugoga. Ucini implastro¹¹⁶ i savi[j] vecje puta.
327. Da naraste kosa.¹¹⁷ Ako hoc, usmi cela, tere jh isparsci na prosugli, tere jh rastuzi, paka smiescjaj s ugljem komuniem¹¹⁸ i poslie privi[j] na miesto, gdje ti hoc; i naraste. Provano je.
328. Usmi gnusa, te iscesci. Ucini lixie od praha ovoga, i proziedi, i umivaj glav i ne cje kose pasti.
329. Koga smje! uje. Usmi papina seglja ili rute, tere grisi, a seglje sctavgljaj! (stavljaj) od rute na ranu, a papino seglje iede se, da ne da jedu poci na sarzu!, Ioscter vaglja useti kokosc, tere scivü rasparraj, paka istuhsci tamjana, tere posuti kokosc, paka uvrucju priviti; na ujed stavi[ti] vaglja. To je kuscjano.
330. Od obrasa. Dobro je perscin u uglju prigati, tere saviti. Kuscjano je.

¹¹³ Riječ pusat je poznata kao imenica i znači oružje. U svojstvu pridjeva u smislu preobilan, u kojem značenju je ovdje, nisam je našao.

¹¹⁴ Tal. ministra, jusculum, pulmentum, juha, suho i sočno jelo od mesa.

¹¹⁵ Tal. postema, poganac, gnojnica.

¹¹⁶ Emplastrum.

¹¹⁷ U preskripciji nema spomena o kosi, ali da se tu radi o kosi, vidi se iz iduće preskripcije, s kojom sačinjava jedan period.

¹¹⁸ Tal. commune, običan.

331. Kadano uho nemocniku gnilo. Usmi kupu vina bieloga, iednu oscizu meda bieloga; i svari u vinu med i uljevaj u uho i peri uho. I pre-stane. Provano je.
332. Koga oci bole, temu su! (te su mu) trepavize karvave. Nagi iednu gostaru,¹¹⁹ pake naberi varha mladieh od kupine, tere jh svesci konzem, pake jh stavi u gostaru, ali u fiascak,¹²⁰ ma ciuvaj, da ne tegne nigdie u sklu, nego da o sebi o konzu visi, pake saliepi mocno, tere stavi na uvrucje sunze, neka se pece (peče). Hocje se gostare osnojiti i potegnuti vas oni sok od gnieh! varha od kupine i hocje se stelati¹²¹ na dno gostare. Kadar oni varsi u gostari pocnu sahnuti, one vadi, a drughe stavgljaj. I tako cini, kako osgara govori. Kadar nakupisc toga soka, masci ciovieku tiem sokom trepavize. Ma vaglja, da su varsi mladi od kupine. I tako cini; hocje osdraviti istinito svu karv s ociuh. To je kusciano s bogom.
333. Komu je flus. Nagi kriesa megiu Gospoje,¹²² koj [j]e pri darvu krep[n] ili sciva, tere ga ususci, pake ga satri u prah i podaj nemocniku u cemugodi popiti. To je dobro, veoma je [dobro]. Kusciano je.
334. Komu je mastat¹²³ doli na prohodu i svarbi ga i boli. Usmi rute s onieh zarnieh karpuscia, scto se nahode u kuciah u skrigniah, tere su meke, a zarne bres core! (kore). Usmi rute i ovieh karpuscia, tere istuzi, pake svari s ugliem, tere masci uvrucjem. To je dobro. Druga, a to jest: usmi rute varha aliti listja od sovine, tere istuzi i svari s ugliem i masci. Boglje bude s bogom.
335. Od flusa sekreta gliekaria.¹²⁴ Usmi klaka u kamenu, koj nie saga-scen, tere ga istuzi u prah, pake ga sagasci! sciumanzem od jaja i ucini male falake,¹²⁵ kako balotize.¹²⁶ Podaj nemocniku popiti sa (po) tri veciera! (uveče), a po tri u ponocia, a po tri u iutro. Neka proscdere. To je sveta stvar od koga karv ide. To je kusciano vele puta s bogom.
336. Od flusa stvar dobra. Iskopai glavizu bieloga kosoza,¹²⁷ tere ostrusci gorgniu koru, a onu glavizu isresci na pare, tere isusci u sieni, pake istuzi u prah. I oni prah hrani i podavaj nemocniku u cemugodi popit. I bude [boglje]. To je dobro od koga karv ide. Kusciano! je taj ljek.
337. Usmi trave kunize, i stupciapza i bokvize. I sve sajedno stukavsci priviaj na ranu od zarna. Usmi zarnoga tarna dojnju koru, i vari

¹¹⁹ Gostara, staklena posudica. (Stul.).

¹²⁰ Tal. fiasco, boca.

¹²¹ Tal. stillare, cavar l'umore di qualche cosa per forza di caldo. Prema tome ekstrahirati. (Stul.).

¹²² Između Velike i Male Gospe, 15. VIII i 8. IX.

¹²³ Mastat, prolapsus recti.

¹²⁴ Lat. secretum, tal. secreto, lijek.

¹²⁵ Komad.

¹²⁶ Deminutiv tal. riječi ballotta, kugla, kuglica. Prema tome to je sinonim za: pilule.

¹²⁷ Pod imenom bijeli ne postoji u Jib., kao ni kod drugih auktora nijedan kozlac.

- [i]h u vodi, i onom vodom peri ranu, a onom korom saviaj na cir. Voska i smole pojednako stopliv masci kaprizu i privi[j].
338. Od uvrjeda. Seglja, koje se sove papriz [usmi]. I vari ga u bielomu vinu i privi[j] na ranu. [Usmi] soka i[z] lista, dva diela meda i vari, dokle gusto bude i priviaj [na] ranu. Od gliubize ismjescjai s vinom i postavgljaj i priviaj od uloma rakia!?
339. Ako ciesc dlaku iskoriepiti! (iskorijeniti), usmi soka barsctanova, i usmi jaja mravignieh is memlede i dobra osta. I sve sajedno smiescja[j], pake masci kuda ciesc.
340. Od glista. Vari u vodu! metvizu pitomu i pij na scte sarza.
341. Ioscter zvieta mliecera i mliiva rasmuti u vodi i pij na scte sarza.
342. Ioscter od glista u m[sal]loj diezi. Usmi metvize pitome i stavi variti u vodi sa dobre! Poslie onu vodu davaj piti diezi na scte sarza.
343. Od glista. Usmi zvieta od mliiva scenicna i rasmuti s vodom, paka mu podaj piti na scte sarza.
344. Od glista. Usmi siemena od omakla, istuzi, isvadi uglie i podaj toj! uglie. Malahno podaj piti.
345. Od smije. Upisci na ciasci isnutra ove riedi: Pah, Mah, Rah.¹²⁸ Ispravsci vodom podaj ciovieku popiti, koj naiprje glas donese.
346. Kadar sceni sise bole. Usmi metvize pitome, i kopriiva i uglia. Postavi variti u vinu, pak savi[j] mlako na sisu.
347. Koja scena neima mlieka. Usmi pitome metvize, te vari u vinu zarglienomu, dokle ovi! (ovri) treci dio i priviaj na sise, kako more tarpieti.
348. Od obrasli. Usmi koriena maciza, istuzi, i svari u varenu mlieku i pomasci dobro s medom po obrasli, pak tiem i priviaj.
349. Od kila. Nagi sagliska i, susciv u sieni, poslie ga istari i oni prah daj, da blaguje u jaju i pie u vinu do tridesti dan.
350. Komu je brus na sarzu. Pari komonikom, a usmi pasvize, i tuzi, i vari u vodi i pij na scte sarza.
351. Od [d]alaka. Usmi gnusa od goluba, tuzi i pros ie. Poslie istuzi luka bieloga. Kada istucesc, uli[j] dobre rakie u luk, pake isascmi kros cistu karpizu i postavgljaj dva krat na dalak uvrucje.
352. Od dalaka. Usmi deset ili dvadesti jaja i prepezi, pak isvadi sciuzmanza i pezi na tavi, dokle mast puscte. Onom masti masci pri ognju dobru. To je veoma dobro i kusciano.
353. Tko je unutra gnio. Usmi listcja od jasenka i vari ga u bielom vinu, paka pij; i iosc da ga na uglievglje stavi. Koj zarv ociuti oni dim, tudie biesci na dvor. Ovo je stvar liepa.
354. Uglie od pasma sa sve stvari. Usmi betonike, dignize, gorza, odogliena, kunize trave i od sveta Kristofana, i slatke trave i sporisca trave. Isusci i istuzi u prah, pake stavi u uglie, neka uvri, dokle treci dio uglia uvri, pake masce! (maži) pol se, od glave i od kuka. Ko bi bio nemocjan od pasma, ovieom osdravglja. To ie kusciano s bogom vele puta.

¹²⁸ Mala izmjena riječi poznatog srednovjekovnog zapisa protiv bjesnoće: Nax, Pax, Max, Deus admiax.

355. Suproc mahanam i sviem magiam. Biglieg od magia. Ovo se! tko ne ima posteglie sa scenom svojom. Pisci: veseli se nebo, na chamenu

bielomu rasdriescih pakost magie Rabu Bosciemu i Merek!¹²⁹

Amen.

— + —
Otaz | Sin

B -
S ovlem sam
+
quiescens
.N. P.

356. † Krisce tusce Sapis od grosnize. Pisci na kisielu
natusce escete kruhu, tere davaj na scte sarza u
† Krisce tusceze jutro sa tri dni. Parvi dan iedan †
Krucifisce scete [i] dvie varste, a drughi dan dva
† Scepiritu Scerescu †† i dvie varste, a treći dan
† Rescette Amore tusce. ††† i dvie varste.
† _____ ††† i dvie varste.
357. Gliekaria od majasila i sloga liscjaja,¹³⁰ koje se puza kako guba. Usmi smole smarceve i sala od stara praza, uglia od masline i liepa voska i zarne masti.¹³¹ I toi! sastavi sve u jedno, tere kuhaj u loncizu. Ucini pomast, te masci majasile, komu ie. To ie stvar liepa i kusciano. Od uscju! (ušiju). Rena parsci, dokle pusti soka i lievaj u usci.
358. Ovo se pisce liek od satora vode. Iskopaj korien komonike i ostrusci gorgniu koru, a dojnu satri i podaj u cemuti drago. I ovo vaglja svakomu ciovičku.
359. ¹³²
360. † Od grosnize liek. Usmi ove riedi i snisce! u pecizu zarvenu i postavi na garlo. I neka rece cetiri Ocenascia i cetiri sdrave Maria. Oni, komu! je grosniza, pravoga sarza kleknu na kogliena. Odovle pocine: Ante porta[m] Ierusalem sedebat santo! (sanctus) Petrus. Est! (et) ecce subvenit Dominus Jesus. Est! (et) ait illi: quid hic Petre? Qui respondit: Domine mea!.,. Ait illi Jesus: surge Petre est! (et) dimittite! (dimittit te) hanc! (haec) Gebre! (febris). Qui surgens redita sanitate; sicut est eum obsecro ego ite Domine vere e[st] bone. Quecumque! (quicumque) hec! (haec) verba superest! (super se) portaverit, gieboris! (febris) ei nocere non possit. Ait illi Jesus: giat! (fiat) sicut petisti. Amen.¹³³ Ocenasc; svarsecjuje molitva od grosnize.

¹²⁹ Mnogi zapisi svršavaju sa riječima: »i merek,« ali to je pogrešno. I merek mora se pisati zajedno: imerek, t. j. imerijek, jer na tom mjestu treba spomenuti ime bolesnika, kao da piše: Rabu božjemu N. N.

¹³⁰ Majasil, kožna bolest: kad kome puca koža i to najviše na dlanovima i nogama na tabanima. (Rj. J. A.).

¹³¹ Katran, paklina. (Č. Lj. 190).

¹³² Ponavljanje prethodne preskripcije s jedinom razlikom, što je nadodano, da valja i: bravu.

¹³³ Svaki zapis sadržava redovito kakvu molitvu ili izreke iz svetih knjiga prema vjeri onoga, tko zapis nosi. I ovaj je zapis napravljen skripturistički, ali toliko je izmiješan, da se ne može utvrditi jedno određeno mjesto, na koje bi se odnosilo.

361. Gliekaria od vrieda. Naberi zvieta od scipka, tere ga isusci u sieni, pake ga istuzi u prah, tere oni prah samiesci giestokiem! (žestokim) ostom, tere ga ostavi, da ne vrie ti. I ovi prah postavgljaj na taku nemoc. Ovo je liepa gliekaria od vrieda.
362. Liekaria od ponata.¹³⁴ Usmi pakla u grunu, istuzi ga jedan dram i stavi ga u bielo vino i daj mu popiti u jutro i vecjer na scte sarza. Ispari ciem uvrucjem kudar boli i vidieti ciesc ljepu gliekariju.
363. Liekaria od scivine. Naberi divisma, scto se rasumije lepuh.¹³⁵ Istuzi ga, isvadi od gniega soka. Namasci onu ranu, pake oblosci i savi[j] gnjom istom dva ili tri puta i hocje osdraviti. To je kusciano Bogom.
364. Sla. Komu su sle kraste, iskopaj sliesa, te natargaj od gniega lista, i svari ga u mljeku kosiemu, ali kraviemu, i pristavi, da se svari u novu loncizu, pake oscmi ono listie, te stavi u ono mlieko masti zarne i mliva scenicna, tere svari, dokle se gusne, paka nagi od koscjuglie muske karpu, te namasci po gnjoj, pake privi[j] po ranak! (ranah) dva ili tri puta i bicie boglje s bogom.
365. Sa uciniti dobar ugvienat. Usmi bielih zarva iz gnoja i kovacine, scto ismecie kovac is ognia, i uglia, i svari. I bude dobar ugvienat.
366. Od glista. Usmi luka cesna i siekavize, scto je na gnoju bila i dracja. Istuzi i popriga[j] na maslu i privi[j] na tarbuh. Isvarcje gliste.
367. Od brighe. Istuzi osiencia, i osmi! (usmi) i pij sitom mednom. Koliko jednoga toliko drugoga, ma sa vecie puta na scte sarza.
368. Od strahe. Usmi drienka i ako je veoma socian, popari ga i oscmi ga, paka popriga[j] na maslu i privi[j] pod kogliena. Ako li nje (nije) veoma socian, poprigaj i privi[j] pod kogliena vecier do sutra, ma sa vecie vecierih.
369. Od iscegli. Priviti?! od sovine, tere ostrusci gorgniu koru, a dojnu odiegli. I stavi poslje na tavu sala praciega i malo voska, pake savi[j] koru, neka vri u onoj masti, dokle isgori. Poslie isvadi koru na dvor, a mast ulif[j] u sud, tere peri vodom, dokle se ucini bielo veoma, pake masci ranu i natapai karpu.
370. Maloi diezi od strahe. Istuzi betonike, oscmi [ne]koliko grosdova iagoda i dai dietetu na scte sarza. To je veoma dobro sa diezu.
371. Koga subi bole. Svari betonike u ostu, ma da uvri treci dio i peri sube.
372. Od scutughe. Vari smiglja.¹³⁶ Pij onu vodu na scte sarza. Bude boglje.
373. Ioscter od scutughe. Isvadi i dighne! (digni) onu mekotu od scutughe i neka oni nemocnik namiescia onu lubinu i pokri[je] na sereni!¹³⁷ i neka pije oni nemocnik na scte sarza.

¹³⁴ Tal. ponta, pontura, pleuritis, pneumonia.

¹³⁵ Verbascum.

¹³⁶ Medić drži, da dalmatinsko smilje nije: *Helicrisum italicum*, već *Melilotus italica*. (T. Lj. 10.).

¹³⁷ Tal. sereno, vedar.

374. Koja scena ne ima dieze. Usmi jaja od praza, i osusci, istuzi u prah i davaj ga piti sceni u vodi karsctennoj, kadar hocie leci s musciom.
375. Sa prodigliti (produžiti) scivot ciovieku. Usmi rute sciaku, a dvie betonike. Istuzi kruto, pak vari u vinu i medu i pij na scte sarza mieseza cetiri ili sve godiscte.
376. Papino seglje ima mnoghe kreposti od raslitieh nemoci i bolesti. Od bolesti glavne, i od gluhocje, koj padaju i komu se mosak savracja, cisti pamet i kriepi mosak; cini bistar vid, soka gniegova naljevajuci u oci. Ako li nje soka, a ti suha pozvasi! (pokvasi) recene trave u vodu studenu i peri oci. To je dobro veoma. I karv disce (diže), soka piuci. Prah recene trave s vodom ali s vinom cisti stomak. Cini ismetati sve slo is stonka na dvor i ustavglia bluvagnie od karvi. Cisti karv ciovieku i dava dobru vogliu. Oniema! (odnosi) svaka!olest od sarza i dobra je ko se trese, da ga jede. Koriegniem, vareci ga u bielom vinu i piuci, osdravglia od aka! (dalka) i od kamena usimavsci ga. Onoga bumbaka, koj bude u zvietu recene trave, veoma je dobar staviti na ranu; sarastcje. I grisuci korien od recene trave cisti sube.
377. Komu je bielo na oku. Nagi kokota bes bigliega, da je zarn. Isvadi ono is scjeluzu, scto se odmecie ona koriza, osusci dva! stri na prah i sapuhni u oko kros kantulizu.¹³⁸
378. Od suba, koga bole. Usmi papra tri drama tucena i kora od scipka i dvie ciasce dobra osta i stavi sve to variti sajedno; i stavi malo meda. Poslie usimaj u usta koliko moresc tarpieti uvrucje i darsci u ustieh sa dugo. Bude boglje.
379. Komu puzaiu ruke ali pete. Usmi loja od taleta! i tri viturina, aliti meke skarambesce, scto se nahode u skrigniah. Istuzi i svari sajedno i masci. Ako li nje! loja teleciega, a ti moska govegiega i masci pukline.
380. Od kragie. Ako ti ko scto ukrade, da ne snasc lupescja, da ga obasnasc i da mu se ruke sgarcie, usmi scila od uvka is noga, makar svakieh tieh, osusci i paka ostavi. Kada ti tko scto ukrade, usmi onieh scila vecjer, kada je vedro. Iscesasci na malo, tere ih stavi na sceravu i kada se pocnu garciti i gorietti, a ti pogledai po sviesdah na sve cetiri strane i rezi, da Gospodin Bog svemoguci, koj [j]e stvorio nebo i semgliu i svaka pod nebom na semgli. Kogodier je ukro meni ovo, a ne cie povratiti, da se ocituje i da se sgarcie ruke i sve scile gniegove ovako, kako se sgarcie ove na ognju ovomu. Govoreci tri se i sgarcie mu se scile.
381. Kada ciovieka scto na zielu boli. Usmi smole smarceve i zarne masti i malo loja iarecega i voska cista. Kada bude vareno, namasci po karpi i privi[j] uvrucje kako moresc tarpieti. I bude boglje.
382. Koga uho boli. Usmi soka od hrena i uglia iednako i stoplivsci lievasc u uho. Boglje bude.

¹³⁸ Tal. *cannucia, cannaluzza, cijev.*

383. Od cini (čini) ciovieku. Usmi koriena odoglienova i stavi ga u zarquu! pod oltar u zvietnu nediegliu, neka se pasiuni¹³⁹ dogovore do biele subote. Poslie ga usmi i nega! (neka) ga cioviek nosi pri sebi i rascinice se cini i neboj se vecje nigda.
384. Ako ciesc u ruci smie darscjati, da te ne mogu uiesti. Usmi soka od gliute rodacque i tiem sokom namasci ruke i netom ociute oni sok, sve cje kako pomrieti i ne mogu uiestit.
385. Komu jajza oteku. Istuzi boba velika i pros ie na sito, i uli[j] malo osta, uglia i uli[j] na tavu. Ismiescjaj i povari, paka rastegni po peci (peči) i privi[j] uvrucje scto mosc tarpieti. Ako li ciesc u mlieku, dobro je.
386. Komu sube zarvi grisuu. Usmi trave rebarze¹⁴⁰ koriena i vadi i stavgliaj na sub. Boglje bude.
387. Ko ne more scenom pratikati. Usmi koriena o[d] karstaza, tere da ga grise i rasvarcesce! (razvrće se) cini i scenom ce pratikati! (pratikati).
388. Da si cis od grieha putenoga. Dobavi sarze od lastavize muske i sarze od uvka i nosi pri sebi; i da te ne mosce voglia na to doci.
389. Ko ne ima dieze. Usmi dabrovie[h] jaja, tere ismiescjaj soforanom!,¹⁴¹ paka davaj sceni na scte sarza i vecjer, kada hocje s musciom spatii; i neka musc cini poso isa (iza) vecje[re]. Kusciano je.
390. Sporiscia svari u bielomu vinu. Medigina! (medicina).
391. Koga boli u garlu. Svari jecma, rogacia, varha od kupine u vodi i peri garlo.
392. Celine (pčelinje) gliubize isresci na sipnu! (sitno) i stavi u lambek i uli[j] dva diela, a treci dio vina bieloga i saliepi tiestom iecme-niem ili od rascia (raži) na sriedi. Provati! i vari dokle uvri tritina. To je dobro od sence.¹⁴²

Dodatak.

I

Materija medika ljekaroslovlja

Brojke iza naziva označuju redni broj preskripcije u tekstu ljekaroslovlja.

A. Biljnog podrijetla.

1. Apij, *Apium graveolens* L., 230, 301, 302, 303.
2. Artemiža = komonjika.
3. Barštan, *Hedera helix* L., 286, 303, 339.
4. Betonika, *Betonica officinalis* L., 246, 250 — 257, 354, 370, 371, 375.
5. Bob veliki; *Vicia faba* L., 385.
6. Bokvica, *Plantago*, 92, 98, 227, 228, 229, 255, 337.
7. Borovo ugljevlje, rod *Pinus*, 33.

¹³⁹ Čitanje Muke G. N. I. K. na Cvjetnu nedjelju, utorak, srijedu i petak **Velike** sedmice.

¹⁴⁰ Ponavljanje br. 89.

¹⁴¹ Vjerojatno šafran, *crocus sativus*.

¹⁴² Sencsa, orrore, horror, magnus timor. (Stul.).

8. Božur, *Paeonia officinalis* L., 258 — 261.
 „ korijen, 5, 35.
 „ sjeme, 2, 5, 34, 35, 59.
9. Brijek koštice, *Sorbus torminalis* L., 23.
10. Bukloš, *Anchusa officinalis* L., 140, 268 — 270.
11. Čemerika = heleborina.
12. Čepčeg, *Sonchus asper* L., 51.
13. Čičak, *Xanthium spinosum* L., 88.
14. Čičak mali, *Polygonum bistorta* L., 21.
15. Čičak veliki, *Lappa major* L., 21.
16. Dabrovina (gabrovina), *Carpinus betulus* L., 37.
17. Dinja, *Cucumis melo* L., 373.
18. Dinjica, *Pimpinella saxifraga* L., 354.
19. Divizma, *Verbascum phlomoides* L., 363.
20. Dračev korijen, *Paliurus aculeatus* L., 48, 50.
21. Drijenak, *Parietaria officinalis* L., 368.
22. Dubove šiške, *Quercus gallae*, 42.
23. Garofal, *Eugenia caryophyllata* L., 120.
24. Gamafora = kamfor.
25. Gladiš, *Ononis spinosa* L., 137.
26. Gorac = iperikon gorac.
27. Hapt, haptovina, *Sambucus ebulus* L., 21, 46.
 „ jagode, 132.
 „ vršci, 26.
28. Heleborina, *Helleborus niger* L., 283.
29. Hrastove šiške, *Quercus gallae*, 308.
30. Hren, *Armoracia rusticana* L., 71, 164, 165, 292, 382.
 „ sok, 64.
31. Imela cerova, *Loranthus europaea* L., 23.
32. Iperikon goraz, *Hypericum perforatum* L., 140, 354, 286—290.
 „ zelje (fuga demonum) = Iperikon gorac.
33. Isop, *Hyssopus officinalis* L., 193—195.
34. Jasen, *Fraxinus excelsior* L., 293—295.
35. Jasenak, *Dictamnus albus* L., 64, 95, 353.
36. Josat mali, ? ?, 136.
37. Kalina, *Ligustrum vulgare* L., 141—146.
 „ jagode, 31.
38. Kamomila, *Matricaria chamomilla* L., 125, 195—205.
39. Kamfor, *Camphora*, 124.
40. Kapula, *Allium cepa*, 45.
41. Karstac, *Paris quadrifolia* L., 387.
42. Kina, *Cinchona succirubra*, 241.
43. Kiseljak štavelj mali.
44. Kitica, *Erythraea centaureum* L., 284, 285.
45. Kljen, *Acer campestre* L., 43, 52.
 „ korijen, 27.
46. Komonjika, *Arthemisia vulgaris* L., 15, 222—226, 300, 350, 358
 „ sjeme, 32.
47. Konoplja, *Vitex agnus castus* L., 166.
 „ sjeme, 33.
48. Kopar, *Anethum graveolens* L., 210—212.
49. Kopitnjak, *Assarum europaeum* L., 4, 39.
50. Kopriva, *Urtica urens* L., 56, 226, 346.
 „ sjeme, 295—297.
 „ sok, 61.
51. Kopriva ljuta, *Urtica pilullifera* L., 28.
52. Kopriva pasja, ? ?, 84.
53. Koromač, *Phoeniculum officinale* L., 96, 135, 205—207, 301.
54. Kosolac, *Arum maculatum* L., 142, 143, 144.
55. Kosoz bijeli, ? ?, 336.

56. Kozja brada, *Aruncus silvester* L., 51.
57. Krastavica, *Borrigo officinalis* L., 298.
58. Kunica, *Achillaea millefolium* L., 246, 337, 354.
59. Kupina, *Rubus fruticosus* L., 50, 139, 332, 392.
60. Laneno sjeme, *Lini semen*, 36.
61. Lepuh = divizma.
62. Lješnik, *Corylus avellana* L., fructus, 306.
63. Ljiljan, *Lilium candidum* L., 167—175.
64. Ljiljan modri = mačic.
65. Ljubica, *Viola odorata* L., 134, 176, 177.
66. Ljubica pčelinja, *Melissa officinalis* L., 392.
67. Ločika, *Lactuca sativa* L., 213—215.
68. Lovorika, *Laurus nobilis* L., 63.
69. Luk bijeli, *Allium sativum* L., 65, 149—161, 351.
70. „ crljeni, *Allium cepa* L., 68, 69, 161, 162.
71. „ česnoviti, *Allium sativum* L., 47, 66, 366.
72. „ por, *Allium porrum* L., 119.
73. Macic, macvic, *Iris germanica* L., 81, 280—284, 348.
74. Marca (mrča), *Myrtus communis* L., 318.
75. Markatunja, *Cydonia vulgaris* L., 310.
76. Markvica, *Daucus carota* L., 270—273.
77. Mastika, *Pistacea lentiscus* L., succus, 309.
78. Mendula, *Amygdalus communis* L., 258.
79. Metva raska (gorska), *Calamintha officinalis* L., 122.
80. Metvica, *Mentha piperita* L., 77, 215—222, 340, 346, 347.
81. Metvica zelena, 14.
82. Mišjakinja, *Stellaria media* L., 290.
83. Mlječac gorski, *Euphorbia Esula* L., 89.
84. Mliječer, *Euphorbia* L., 341.
85. Motar, *Crithmum maritimum* L., 47.
86. Naranča, *Citrus aurantium* L., succus, 58.
87. Nepodvijan, *Pulmonaria officinalis* L., 18—21.
88. Očist, *Stachys recta* L., 38.
89. Odoljen, *Valeriana officinalis* L., radix, 4, 5, 39, 133, 354, 383.
90. Omakalj, *Salsola Kali* L., 344.
91. Oman, *Inula helenium* 29, 75, 273—280.
„ sok, 80.
92. Orašak, *Myristica moschata*, 120.
93. Origanj, *Origanum vulgare* L., 256.
94. Osjenač = pelin.
95. Ostruga, *Rubus caesius* L., 138.
96. Papar, *Piper nigrum* L., 6, 88, 147, 148, 265, 378.
97. Papino zelje, *Cnicus benedictus* L., 23, 24, 329, 376.
98. Papraca, *Polypodium vulgare* L., 21.
99. „ mala, *Adiantum capillus Veneris* L., 21.
100. „ velika, *Pteris aquilina* L., 21.
101. Papric, *Coriandrum sativum* L., 64.
102. Papric Thymus serpillum L., 14, 19, 20, 64, 76, 266—268, 338.
103. Paršin, peršin, *Petroselinum sativum* L., 208—210, 330.
104. Pasvica, *Solanum dulcamara* L., 15, 287.
105. Pelin, *Artemisia absinthium* L., 60, 64, 121, 126, 367.
106. Podbjel, *Tussilago farfara* L., 43, 316.
107. Pšenica, *Triticum vulgare* Vill., 51, 86.
108. Rebarac, *Sempervivum tectorum* L., radix, 89.
Rebarac, *Sempervivum tectorum*, herba, 386.
109. Riep (ripanj), *Lappa major*, 25.
110. Rodakva, *Raphanus sativus* L., 72, 384.
111. Rogaç, *Ceratonis siliqua* L., 391.
112. Rosopast, *Chelidonium majus* L., 32, 85—87, 247—250.
113. Rusa divlja, *Rosa canina* L., 50, 166.

114. Rusa koparica, *Rosa moschata* L., 53.
115. Rusato ulje, *Oleum rosatum*, 135, 166, 167, 252, 266.
116. Ruta, *Ruta graveolens*, L., 63, 64, 80, 99, 185—193, 279, 299, 334, 375.
117. Ružica = rusa divlja.
118. Sarčanik, *Gentiana lutea* 206.
119. Selen, *Levisticum officinale* L., 13.
120. Silinovo sjeme, *Peucedanum officinale* L., semen, 42.
121. Slatka trava, *Glycyrrhiza glabra* L., 52.
122. Smilje, *Helichrisum italicum* L., 372.
123. Smokva, *Ficus carica* L., 113, 193.
124. Smrča jagode, *Juniperus communis* L., 291.
Smrča smola, 11, 232, 357, 381.
125. Sporiš, *Verbena officinalis*, 8, 39, 40, 240—247, 354.
126. Speriš = sporiš.
127. Sprež, *Helleborus niger* L., 39.
128. Stupčac, *Teucrium chamedris* L., 337.
129. Sveti Kristofan = sporiš.
130. Sviječak, *Lappa major* L., 21.
131. Šafran, *Crocus sativus* L., 389.
132. Šipak, kora, *Punica granatum* L., 389.
Šipak cvijet, 262, 360.
133. Sljez bijeli, *Althaea officinalis* L., 49, 231—234, 364.
134. Šljiva, *Prunus domestica* L., 52.
135. Štavelj, *Rumex obtusifolius* L., 73, 237—240, 321.
136. Štavelj mali, *Rumex acetosa* L., 78.
137. Štir, *Mercurialis annua* L., 79, 257.
138. Tamjan, *Boswellia carteri* L., 11.
139. Tarkun, *Anacyclus officinarum* L., 261—266.
140. Terpentin, *Terebinthina communis* L., 11.
141. Trator, *Amarantus speciosus*, 137.
142. Trn crni, *Prunus spinosa* L., 44, 337.
143. Troskot, *Polygonum aviculare* L., 91, 137.
144. Turičica, *Agrimonia eupatoria* L., 21.
145. Tušac, tušt, *Portulaca oleracea* L., 234, 235.
146. Ušinac, *Delphinium staphysagria* L., semen, 54.
147. Uvrisak, vrijesak, *Calluna vulgaris* L., 17.
148. Zaljisk, (zalistak), *Ruscus Hypoglossum* L., 349.
149. Zizibar, *Sisymbrium officinale* (L.) Scop., 265.
150. Zovina, *Sambucus nigra* L., 334, 369.
151. Žalvija, *Salvia officinalis*, L., 99, 118, 121, 178—185.
152. Žir, *Quercus Ilicis* semen, 79.
153. Žučica, *Spartium junceum* L., 304.
154. Ocat, *Acetum*, passim kao vehiculum.
155. Ulje, *Oleum*, passim kao vehiculum.
156. Šećer, *Saccharum*, passim kao vehiculum.
157. Vino, *Vinum*, passim kao vehiculum.
158. Rakija, *Destillatum vini*, passim kao vehiculum.

B. Animalnog podrijetla.

1. Ambra, 321.
2. Babura, *Oniscus murarius*, 329.
3. Biser, *Margaritae*, 137.
4. Crvi, *Vermes*, 7, 365.
5. Gliste, *Lumbrici*, 131.
6. Gnjus goluba, *Stercus columbae*, 326, 351.
7. „ ovčji, *Stercus ovis*, 64, 83.
8. „ pasji, *Stercus canis*, 22.
9. „ šljega, *Stercus* ? ?, 6.
10. „ vučji, *Stercus lupi*, 22. 83.

11. Golub, Columba, 74.
12. Jaja, Ova, 94.
13. „ bjelance, albumen, 1.
14. „ žumance, vitellus, 335.
15. „ dabrova, Castoreum, 99.
16. „ prašca, Testes porci, 374.
17. Kokot, Gallus, 377.
18. Kost sipe, Ossa saepiae, 30.
19. Krijes, Cicada, 333.
20. Krpusa, Ixodes R. 334.
21. Krv golubića, Sanguis columbae, 93.
22. Krv grvnoša, Sanguis columbae palumbi, 16.
23. Loj jareći, Sebum haedi, 381.
24. Loj teleći, Sebum bovis, 379.
25. Mlijeko kozje, Lac caprae, 12, 55.
26. „ ovce crne, Lac ovis, 44.
27. „ zeca, Lac leporis, 10.
28. „ žene, Lac mulieris, 57.
29. Mozak goveda, Cerebrum bovis, 379.
30. Mozak svračke, Cerebrum corvi, 9.
31. Pčele, Apes, 320, 327.
32. Pluće lisice, Pulmones vulpis, 288.
33. Poplat, Coria veteramentaria, 7.
34. Rak, Cancer, 83.
35. Salo pijetla, Axungia galli, 9.
36. Salo prašca, Axungia porci, 33, 232.
37. Slezena goveda, Lien bovis, 205.
38. Sir primaljetni, Caseum vernum, 42.
39. Skarembež, Stylopa o., 379.
40. Srce lastavice, Cor hirundinis, 388.
41. Srce vuka, Cor lupi, 387.
42. Voda čovječja, Urina hominis, 1.
43. Voda prašca, Urina porci, 289.
44. Vuna, Lana, 62, 228, 256.
45. Zmije, Viperae, 307.
46. Žuč brava, Fel ovis, 64.
47. Žuč kozla, Fel caprae, 90.
48. Med, Mel, passim kao vehiculum.
49. Vosak, Cera, passim kao vehiculum.

C. Mineralnog podrijetla.

1. Acao, Chalybs, 311.
2. Crna mast, Bitumen, 38.
3. Gnjila, Bolus, 131, 298, 299.
4. Kamen crveni, Haematites, 9.
5. „ od krvi, Haematites, 98.
6. „ zeleni, Vitriolum Martis, 41.
7. Klak, Calcaria usta, 335.
8. Kovačina, Limatura Martis, 365.
9. Paklo, Bitumen, 9, 41, 362.
10. Sapun, Sapo, 326.
11. Sol, Sal, 37, 320.
12. Srebro živo udayeno, Argentum vivum praecipit., 123.
13. Sumpor, Sulphur, 123, 320.
14. Staklo, Vitrum, 317.
15. Voda acalita, Aqua ferrata, 311.
16. „ daždeva, Aqua pluvialis, passim kao vehiculum.
17. „ živa, Aqua fontis, passim kao vehiculum.

Popis bolesti, za koje su navedeni lijekovi u ljekaroslovlju.

1. Bion, bijelo na oku, 138, 377.
2. Bodac, 178.
3. Bok, 43.
4. Boz, 137.
5. Briga, 367.
6. Bubrezi, 143, 206, 258, 276.
7. Crijeva, bol, 42, 97, 100, 122.
8. Crvi, 153, 337, 353.
9. Crvi u glavi, 64.
10. Crvi u zubu, 64.
11. Ćir, 11, 51, 62, 165, 179, 199, 200, 230, 337, 383.
12. Ćir na obrazu, 62.
13. Ćišćenje, purgativ, 26.
14. Dalak, 305, 306, 351, 352.
15. Disimija, 38.
16. Isrebrijeh bol, 128, 139, 222.
17. Flus, 309—313, 332, 335, 336.
18. Glava, bol od bilo kojeg razloga, 2, 3, 8, 23, 40, 48, 56, 107, 124, 135, 158, 163, 188, 202, 203, 212, 223, 244, 266, 300, 303, 325, 376.
19. Gliste, 24, 50, 64, 193, 215, 340—344, 366.
20. Gluhoća, 37, 292, 376.
21. Grč, 99.
22. Grlo, 22, 75, 146, 193, 286, 287, 291.
23. Groznica, 4, 101, 188, 202, 228, 230, 241, 255, 263, 284, 319, 320, 360.
24. Griža, 14.
25. Gust, 123.
26. Hropotina, 47.
27. Iperikon goraz, 140.
28. Ižegli, 167, 227, 369.
29. Jajca, otok, 63, 271, 286, 385.
30. Jetra, 141, 195, 208, 258, 270.
31. Kamen, 16, 34, 74, 97, 232, 239, 246, 250, 259, 265, 289.
32. Kantacion, 136.
33. Kašalj, 29, 146, 158, 183, 188, 193, 253, 278, 280, 362.
34. Katar, 94, 142, 180.
35. Kila, 349.
36. Koljeno, bol, 82.
37. Kolora, crljena i crna, 268.
38. Kolur, 164.
39. Kraste, 105, 364.
40. Kraste, slatke, 32.
41. Krv, bljuvanje, 9, 41, 98, 267, 376.
42. „ s nosa, 6, 58, 61.
43. „ odozdo, 234.
44. „ s rane, 7.
45. „ na oku, 93.
46. „ osalihost, 178, 322.
47. Kuga, 179, 232, 303.
48. Leđa, bol, 42, 143, 206, 263.
49. Lijek, da ne umre dijete, 12.
50. „ da se ne umre, 55.
51. „ da se vesele ljudi, 242.
52. „ da žena izbaci mrtvo dijete, 273.
53. „ da žena ima mlijeko, 210, 214, 215, 347.
54. „ da se raščine čini čovjeku, 383.
55. „ da se zaustavi žeđa, 1.

56. Lijek kad nacijelo zaboli, 381.
57. „ kad pucaju ruke, 379.
58. „ od spazma za sve, 354.
59. „ od krađe, 380.
60. „ protiv putenosti, 388.
61. „ za držat zmiје u ruci, 384.
62. „ za imati djecu, 374, 389.
63. „ za iskorijeniti dlaku, 339.
64. „ za izvrgnuti mrtvo dijete, 198.
65. „ za moć pratikati sa ženom, 387.
66. „ za moć poroditi, 218, 222, 224.
67. „ za poznat, da li će žena roditi muško ili žensko, 323.
68. „ za poznat, da li će bolesnik ustati ili umrijeti, 243.
69. „ za produžiti život, 375.
70. „ za smrdeće i mrtvo meso, 298.
71. Lišaj, 49, 86, 317.
72. Majasil, 357.
73. Mala nemoć, 59.
74. Mastat, 334.
75. Meso da zaraste, 11, 30, 282.
76. Metilj, 121.
77. Mjehur, 38, 155, 259, 286.
78. Modrice, 194, 226.
79. Nadimanje, 102, 155.
80. Nedug, 110.
81. Neplodnost žene, 126.
82. Nijemost, 106, 216.
83. Noge, bol, 229.
84. Obrasli, 348.
85. Obraz, 302, 330.
86. Oči, 87, 143, 185, 212, 222, 230, 247, 251, 254, 376.
87. Otok, 102, 159, 175, 176, 199, 204, 286.
88. Otrovanje, 95, 114, 241, 255, 281, 293.
89. Padavica, 2, 133, 376.
90. Perušac, 44.
91. Pervica oganj, 257.
92. Pjege, 126, 144, 174, 227, 249, 283.
93. Pluća, 68, 156, 188, 270.
94. Pljuska, 295, 296.
95. Poledica, 129.
96. Poma, 206.
97. Ponta, 362.
98. Postima, 326—328.
99. Prhut, 105, 174, 197.
100. Prijedor, 80, 279.
101. Prišt na obrazu, 122.
102. Probod, 25, 308.
103. Prohod, 27, 35, 188.
104. Prsa, 65, 72, 149, 150, 161, 188, 193, 245.
105. Prsti, zgrčćenost, 132.
106. Rana, 11, 30, 129, 173, 176, 181, 200, 228, 231, 239, 270, 281, 284, 318, 337.
107. Rak, 130.
108. Rebra, bol, 13, 239.
109. Senča, 392.
110. Sipnja, osip, 10.
111. Sipost, astma, 43.
112. Sise, 230, 346.
113. Slezena, 139, 163, 171, 230, 232, 239, 253, 270.
114. Spavanje, 134, 148, 280.
115. Srce, bolest, 118, 281, 314, 376.

116. Srce brus, 15, 350.
117. „ krv na srcu, 33.
118. „ lijek od srca, 315.
119. „ oganj na srcu, 52.
120. „ otok, 17.
121. „ prigrizanje, 286.
122. „ tuga, 132.
123. „ vlaga, 147.
124. Srdobolja, 295, 296.
125. Straha, 368, 370.
126. Studen u puti, 52.
127. Svrab, 320.
128. Šijatika, 304.
129. Tepavost, 115.
130. Uboj, 232, 256.
131. Ujed, 18, 232.
132. „ psa, 9, 67, 83, 230.
133. „ skarpiuna, 65, 149.
134. „ zmiije, 45, 65, 117, 149, 166, 169, 230, 267, 329.
135. Uho, 1, 190, 216, 217, 238, 252, 320, 382.
136. Usta, 36, 54, 117, 120, 124, 237, 261.
137. Utroba, 69, 88, 145, 183, 272.
138. Uvrijed, 11, 19, 51, 199, 338, 361.
139. Vasce na puti, 31.
140. Velika nemoć, 103, 109, 188, 259.
141. Vjetar, 18, 31, 237.
142. Vlasi, 108, 127, 165, 170, 184.
143. Voda, mokrenje, 5, 39, 97, 208, 250, 273, 358, 359.
144. Zaduha, 57, 113, 133, 288.
145. Zalihost krvi, 314.
146. Zaušnice, 290.
147. Zmijina bolest, 307, 345.
148. Protiv zmiija, 256.
149. Zubi, 28, 66, 77, 84, 89, 92, 116, 117, 162, 163, 237, 248, 261, 316, 371, 378, 386.
150. Želudac, 141, 148, 151, 196, 213, 215, 226, 228, 232, 234, 237, 253, 258, 270, 275, 324, 376.
151. Žile, zgrčćenost, 125, 168, 171, 172, 210, 264, 285.
152. Živine u rani, 85, 90, 104, 105, 363.
153. Žulj na rukama, 53.

Zusammenfassung

»LJEKAROSLOVJE ILITI NAUZI SA LJECITI RASLIKE NEMOCHI PRIPISANI IS SAERBSKIEH KGNIGHA«

(HEILKUNDE ODER ANWEISUNGEN ZUR HEILUNG VERSCHIEDENER
GEBRECHEN ABGESCHRIEBEN AUS SERBISCHEN BÜCHERN)

Die geschichtliche Entwicklung der Medizin ist nicht in allen Teilen unseres Landes dieselbe. Während in Dubrovnik die wissenschaftliche Medizin schon im XIII Jhd. vorherrschte, war die Volksmedizin noch einige Jahrhunderte später in vielen Gebieten unseres Vaterlandes der einzige therapeutische Faktor. In Gegenden, in welchen die Volksmedizin die grösste Rolle spielte, waren Sammlungen von Volkshilfsmitteln, sogenannte »Ljekaruše« (Medizinbücher), die einzige medizinische Literatur; die ragusaner Literatur dagegen ist uns allein aus wissenschaftlichen medizinischen Werken bekannt. Eine spezifische Sammlung von Volkshilfsmitteln war in Ragusa bis heute nicht bekannt. Und doch besitzt auch Dubrovnik eine solche Sammlung, welche durch eine Handschrift in der Bibliothek der Minoriten unter dem Namen »Heilkunde oder Anweisungen zur Heilung verschiedener Gebrechen« vertreten ist.

Der erste Besitzer dieser Handschrift war Đuro Matijašević, welcher bis zum Jahre 1710 in Dubrovnik gelebt hat. Demnach kann man spätestens das 17. Jahrhundert als »Terminus ad quem« (der Handschrift) annehmen. Wie diese Handschrift in den Besitz von Matijašević gekommen ist, wissen wir nicht, sein Autograph ist es jedenfalls nicht. Die Handschrift enthält 48 Folia und 392 Präskriptionen. Man kann von keiner formellen Inhaltseinteilung sprechen, doch ist die Zusammenstellung ganz klar. Nicht nur Heilmittel für einzelne Krankheiten auch die pharmakodynamischen und pharmakobotanischen Eigenschaften verschiedener Kräuter, werden besprochen. Somit ist diese Handschrift eine Zusammenfassung eines Medizin — und Kräuterbuches. Es handelt sich hier um eine Abschrift aus serbischen Büchern. Unter serbischen Büchern werden in bosnischer Cyrillica (Bosančica) geschriebene Handschriften verstanden. Die Sprache der Handschrift weist Eigenheiten der ragusaner Mundart auf. Daraus geht hervor, dass diese serbischen Bücher in Dubrovnik geschrieben wurden und zwar glaubwürdigerweise in der 2. Hälfte des 16. Jahrhunderts. Diese Handschrift können wir als ein Beispiel für die Medizin nach Vorlagen betrachten. Demnach dürfte diese Heilkunde unser ältestes Medizinbuch vorstellen. Die Bedeutung dieser Heilkunde liegt auch in der Lösung einiger, die übrigen Medizinbücher betreffender Fragen, in erster Linie die ihrer gemeinsamen Quelle sowie ihrer Abhängigkeit vor der wissenschaftlichen Medizin. Die einzelnen Medizinbücher vergleichend, konnte man eine Ähnlichkeit und Gleichheit der genannten Heilkunde mit diesen feststellen, besonders mit solchen, die demselben Gebiet, vorwiegend Dalmatien entstammen. Andererseits können auch Beziehungen zwischen der »Heilkunde« und einzelnen Gebieten der wissenschaftlichen Medizin bewiesen werden. Die »Heilkunde« wie auch die übrigen Medizinbücher jener Zeit könnte man demnach eher für die Frucht der Popularisierung der wissenschaftlichen Medizin als für die der therapeutischen Volkerfahrung halten.

Nach der bibliographischen Beschreibung der Handschrift und deren Bedeutung für die Lösung elementarer Fragen unserer alten Medizinbücher folgt der Text der Heilkunde in seiner Ganzheit. Dieser ist in der Orthographie des Originals geschrieben. Als Anhang folgt das alphabetische Verzeichnis der in der Heilkunde vorkommenden Kräuter sowie die Beschreibung der Krankheiten.